

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS ÚJKORI TÖRTÉNELMI SZEMINÁRIUMÁBÓL.

I. SZÁM.

I. BERENGÁR

OLASZ KIRÁLY ÉS RÓMAI CSÁSZÁR URALKODÁSA
TEKINTETTEL A MAGYAROKHOZ VALÓ VISZONYÁRA

ÍRTA

VÁNYOLÓS MIKLÓS

KOLOZSVÁR

NYOMATOTT GÁMÁN J. ÖRÖKÖSE KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1911

I. BERENGÁR

OLASZ KIRÁLY ÉS RÓMAI CSÁSZÁR URALKODÁSA
TEKINTETTEL A MAGYAROKHOZ VALÓ VISZONYÁRA

ÍRTA

VÁNYOLÓS MIKLÓS

KOLOZSVÁR

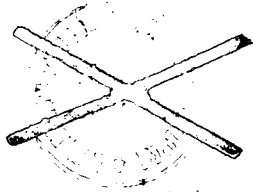
NYOMATOTT GÁMÁN J. ÖRÖKÖSE KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1911

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000938599

20382

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	5—16
<i>I. Berengár viszonya Vidó császárhoz. (888—894.)</i>	
Berengár származása — Királylyá választása. — Uralkodásának első éve. — Az olasz városok hatalma. — Vidó ármányai. — Vidó harcai Berengár ellen. — Berengár visszavonulása. — Vidó királylyá váiasztása és császárrá koronázása. — Lambert királylyá választása és együttes uralkodásuk. — Lambert császárrá koronázása. — Zwentibald Páviát eredménytelenül ostromolja. — Formosus pápa veszedelme. — Arnulf Olaszországba vonúl	17—35
<i>II. Berengár viszonya Arnulf császárhoz és Lamberthez. (898—899.)</i>	
Arnulf második olaszországi útja. — Róma bevétele. — Arnulf esaszárrá koronázása, betegsége. — Visszatérése. — Lambert egyezkedése Berengárral. — Összeesküvés Lambert ellen. — Lambert halála	36—48
<i>III. A brentai csata. (898—899.)</i>	
A magyarok megjelenése Európában, kémkedésük Olaszországban. -- Berengár adakozó a Lambert-pártiakkal szemben. — A magyarok betörése Olaszországba. — Az olasz sereg veresége	49—59
<i>IV. Berengár és Lajos császár. (900—905.)</i>	
Berengár belső intézkedései a brentai csata után. — Burgundi Lajos föllépte, harca Berengár ellen, olasz királylyá és római császárrá koronázása, megvakíttatása	60—64

V. *Berengár császársága. (906—921.)*

- Berengár egyeduralma. — Adalbertus halála. — Berengár császárrá koronázása. — Berta és Vidó ármánykodásai Berengár ellen. — Lázadás Berengár ellen. — A magyarok először segítik meg Berengárt 65—70

VI. *Berengár utolsó évei. (922—924.)*

- Burgundi Rudolf behívása. — Háború Berengár és Rudolf között. — Berengár behívja a magyarokat. — Pávia pusztulása. — Berengár halála 71—75

VII. *Berengár és a magyarok* 76—81

Felhasznált irodalom 83—85

Rövidítések 85

Betűrendes név- és tárgymutató 87 - 93

BEVEZETÉS.¹

Európa helyzete a IX. század második felében. — A normánok, szaracénok betörései. — A szlávok terjeszkedése. — III. (Vastag) Károly uralkodása, letétele. — A frank birodalom végleges megoszlása. — A nemzeti királyságok megalakulása. — Olaszország helyzete.

Európa politikai helyzete nagy változáson ment keresztül a IX. század második felében. Azok a különböző néptörzsek, melyek Európa egyes vidékeit a népvándorlás alatt elárasztották, idegen nyelvet, más erkölcsöket és szokásokat hoztak magukkal, melyeket az ott talált népekével összeegyeztettek aszerint, amint a különböző vidékek földrajzi fekvése és természeti viszonyai követelték. A népeknek egybetömörülését elősegítette az a körülmény, hogy a hosszú vándorlásban kifáradtak, a véres harcokat megunták, s mihelyt olyan vidékekre, olyan természeti viszonyok közé jutottak, melyeket előbbi életmódjukkal valamiképen össze tudtak egyeztetni, ottan letelepedtek és maguknak hazát alapítottak.

Új hazájukban — ha kezdetlegesen is — de önállóan szervezkedtek, hogy lételüket biztosítsák. Azonban ezen államszervezetek alapjai — a legtöbb

¹ A történelmi áttekintés: Weiss: Világtörténelem. Dr. Weber: Világtörténet Dr. Márki: A középkor Dümmler: Ostfr. Gesch. Guthrie-Gray: Alg. Weltgeschichte. Halm: Zustand v. Európa műveken alapszik.

esetben — nem voltak oly szilárdak, hogy a kis államok hosszabb ideig való fenmaradását biztosíthatták volna. Hosszú idő kellett ahhoz, hogy a különböző néptörédek egybeolvadjanak. Sok belső surlódást kellett átszenvedniök, míg kiforr az *egységes nemzetiség*, mely önállóságuk alapja, s míg ezen az alapon kifejlődik — a külső ellenség ellen való védekezésre alkalmas — *nemzeti erő*.

A legtöbb néptörédéket ezt nem is érte meg. Sok kis állam alig hogy megalakult, máris meg kellett hódolnia valamely hatalmasabb állam fegyverei előtt.

A nagyobb és szilárdabb szervezetű államok uralkodói arra törekedtek, hogy birodalmukat, s ezzel hatalmukat, — a szomszéd kisebb államok meghódításával és bekebelezésével — növeljék. Törekvésük ritkán ütközött olyan nagyobb ellenállásba, melyet — sokkal egységesebb és jobban szervezett — seregükkel meg ne törhettek volna. Így a kisebb államok egymásután a szomszéd ország részeivé lettek. El kellett fogadniok a hódítónak intézményeit, sokszor nyelvét és vallását is.

Ezen az alapon fejlődtek ki a középkor birodalmi és a hatalmasabb uralkodók világbirodalmi törekvései.

A hatalmas frank királyok hódításainak következtében hatalmas birodalom keletkezett, mert különösen *Nagy Károly* kiváló államalkotó képessége következtében a különféle népek és néptörédek egységes állampolgárokká lehettek.

Nagy munkájának kivitelében a leghatalmasabb eszközei voltak: a *kereszténység* és a régi *római műveltség* följújítása.

Tagadhatatlan, hogy Európa népeit a *kereszténység* hódította meg, mióta *Nagy Károly* azt a vallást ropant birodalmában kötelezővé tette.

A keresztény vallás a vad, pogány erkölcsöket megszelidítette, a sok Isten hitében tévelygő népeket egységes hitben egyesítvén, a társadalmi fejlődésnek és műveltségnek, különösen pedig a nemzetiségi türelemnek alapját vetette meg.

A keresztény vallás elterjedése tette lehetővé, hogy az eddig barbár népek durva lelkiülete a *római műveltség* iránt fogékony lett, mert az a kereszténység központjából, Rómából származván, a kereszténynek lett népeknél termékeny talajra talált.

Nagy Károly ezt belátta s minden erejével arra törekedett, hogy a régi római műveltséget birodalmában minél szélesebb körben terjessze. Evégből nagyszerű építkezéseket tett; a római írók műveit terjesztette, nemesi iskolát állított fel. Bölcs törvényekkel igyekezett népeit az ipar, kereskedelem, különösen pedig a földművelés pártolásával boldogítani. Hogy intézményeinek áldásait népei minél zavartalanabban élvezhessék, a pogány szomszédok rabló betörései ellen felállította az örgrófságokat, melyeknek hatalmas javadalmak adományozásával lehetővé, de egyszersmind kötelességévé tette, hogy a birodalom határait fegyveresen védjék.

Azonban ez az állapot nem sokáig tartott.

Nagy Károly gyenge utódai alatt az örgrófok és a nagybirtokos főnemesek oly nagy hatalomra tettek szert, hogy nemcsak egymás között versengtek, hanem a császárral is dacoltak.

Ily körülmények között nem csoda, hogy a szom-

széd harcias barbár népek a birodalom ellen rabló-hadjáratokat intéztek, mert fékentartásukra az egymás között civakodó hatalmasoknak nem volt elég erejük.

A meggyengült és széthúzó birodalmat a IX. század közepén észak felől a *normánok* rablócsapatai támadták meg.

A *normánok*¹ Skandináviában lakó germán eredetű népek, akik magukat „vikingar“-oknak (harcosoknak) nevezték. Kora ifjúságuktól fogva kalandos életet éltek, hozzászoktak a tengeri viharokhoz, apró hajóikon rabolva, pusztítva és öldökölve kalandozták be az északi tenger partjait s így Európa parti lakosságának valóságos rémei lettek. Felkalandoztak a folyók torkolatába, a városokat kirabolták, felgyújtották, lakóit rabságba hurcolták. Bekalandozták egész *Németalföldet*; felégették Hamburg, Köln, Trier, Koblenz városokat; nemkülönbén Orléans, Bordeaux, Toulouset, sőt magát Páris városát is ostrom alá fogták. A folyók torkolatánál maguknak erősségeket emeltek, ahova zsákmányaikat és foglyaikat helyezték biztonságba s a telet is ott töltötték. Az ellenük 880-ban *Liudolf* vezetése alatt küldött szász sereget az Elbe mellett tönkretették.

III. (Vastag) *Károly* csak nagy pénzajándék és terület átengedésével tudta őket egy időre a birodalomtól távol tartani, amikor is zsákmánnyal és foglyokkal megrakott 200 hajón tértek vissza hazájukba.

A *normánok* (vikingar) vakmerő bátorsága, kalandvágya, kegyetlen pusztítási hajlamuk társadalmi intézményeikben rejlik. Ugyanis az örökséget csak a leg-

¹ Ezen rövid áttekintés Stirnholm: Wikingszüge és Dondorff: Die Normannen értékes művein alapul.

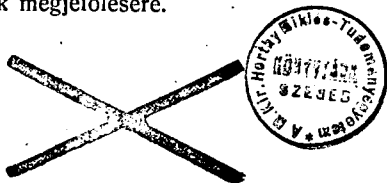
idősebb fiú kapta, országuk pedig oly szegény volt, hogy az örökség nélkül maradt fiuk fentartására semmiféle keresetforrást nem nyújtott. Nem csoda tehát, hogy halálmegvetéssel a legvakmerőbb rabló-vállalatokra csoportokba gyűltek s apró, könnyen mozgó hajóikkal a legnagyobb tengeri viharral is szembeszálltak s magukat a hullámok szeszélyének kitétték. Nevelte kalandos hajlamaikat kifejlődött-költészetük is, amely a legmerészebb és legveszedelme-sebb harcokban részt vett honfiakat dicsőítette

A sok veszély, kiállott fáradság, véres csaták megedzették őket, de nem lettek hazafiak, mert ha valahol véres harcok árán maguknak földet szereztek, könnyen elveszítették nemzeti jellegüket, ősi vallásukat, néha nyelvüket is és a leigázott néppel összevegyülve, annak sajátságait, intézményeit, vallását és nyelvét fogadták el (Vilmos, Guiscard Róbert), vagy új ország alapját vetették meg (Rurik).

A normánoknál nem kisebb veszélyt okoztak a birodalomnak a sémi *szaracénok*.

A *szaracénok*¹ (helyesebben arabok) Arábiából meghódították Északafrikát, hogy az iszlám vallást fegyverrel terjesszék és a kalifákat világalomra segítsék. Romba döntötték az afrikai kereszténységet, a lakosokat lemészárolták, a szokásokra, jellemre és életmódra velük megegyező nomád berber törzsekkel belső viszonyba léptek és Tunisban *Kairavannak*, a későbbi fővárosnak alapításával az arab uralmat hono-

¹ A szaracén elnevezést Ammianus Marcellinus alkalmazta Arábia lakóira, az ő nyomán használták a középkori írók a mohammedán vallást követő népeknek leginkább az Afrika északi partjairól Itáliát és Spanyolországot megtámadó arabok megjelölésére.

sították meg A *Rodrigo* és *Witiza* között kiütött spanyol trónviszály alkalmával *Witiza* király fiai pártjukkal egyetemben a szaracénokhoz fordultak segélyért, akik — *Tarik* vezetése alatt — a róla elnevezett tengerszoroson¹ átkelven az Iberiai félszigetre, *Xeres de la Frontera* mellett (711) a spanyol sereget megverte s alapját vetette meg a későbbi nyugati kalifaságnak. Más részük — egy görög hivatalnok árulása következtében — Sziciliába tört. A szigetet hosszú véres harcok után hatalmába kerítvén, rablótámadást intézett Délolaszország ellen, a Kalabriai-félsziget sziklái közt erősséget épített s Délolaszországot, valamint a liguriai partokat szüntelenül zaklatta rablótámadásaival. Az arabok elpusztították Beneventót, Salernót, Capuát, sőt magát Rómát is ostrom alá fogták. *IV. Leó* pápa ugyan a nápolyi és gaëtai lakosok segítségével tengeri erejüket Ostiánál 849-ben tönkretette; s később 878-ban Terracina mellett *Radelchis* beneventoi herceg 18 hajójukat lefoglalta és 600 keresztény foglyukat kiszabadította, de azért nem hagytak fel a partvidék szakadatlan és kegyetlen pusztításával.

A meggyengült birodalom határait állandóan zaklatta a *szlávok* terjeszkedése is.

A *szláv* népek a Kárpátokban századokon át egyes különálló törzsekben pásztorkodásból éltek. A népvándorlástól szorított apróbb ázsiai néptörzsekkel számuk annyira megszorodott, hogy a régi terület szűk határai közt tovább nem élhettek, tehát megoszlottak.

1 Gebel al Tarik, = Gibraltár, = Tarik szorososa.

Egy részük Európa északkeleti részére vándorolt s a nagy orosz pusztaságot árasztotta el. Más részük a germánok elhagyott helyét — a mai Csehországot — vette birtokába, harmadik részük pedig délre vonult s Olaszország és a bizanci császárság határáig nyomult előre. Hol lassú, de folyton tartó beköltözéssel, hol pedig a határ állandó zaklatásával igyekeztek a szomszédos országokban maguknak tért hódítani; ami idővel egyes helyeken sikerült is nekik.

Tehát az egykor hatalmas Frank-birodalom minden oldalról számottevő külellenség zaklatásának volt kitéve.

Nem csoda, hogy a világbirodalmi eszme, amely eddig a hatalmasabb frank császárok lelkét hevítette, teljesen megdőlt a változott viszonyok közt.

A gyenge Karolingok a helyett, hogy a birodalom lakosságának tömörítésével erejüket növelve, szembe szálltak volna a betolakodó rabló népekkel, hatalmukat nagyobb hűbéreseikkel osztották meg. Így visszaállították egyes népeknél a hercegi méltóságot s a hercegeket, főpapokat és örgrókokat nagy adományokban és gyakran örökös hatalomban részesítették, hogy az annyszor és oly keservesen sanyargatott nép védelmében — a rabló csapatok ellen — minél sikeresebb ellenállást fejthessenek ki.

A nem remélt hatalomra jutott hercegek, örgrókok és főpapok, valamint a mérhetetlenül szenvedő és károsodott népek előtt a császári hatalom régi fénye teljesen elhomályosodott úgyannyira, hogy nemcsak a császári, hanem a királyi cím is csaknem minden hatalmat nélkülözött és pusztá cím maradt. A nagy urak már nemcsak egymás között versengettek az

elsőbbségért, hanem kölcsönös szövetséggel és fegyveres erővel is bénították a császárnak — amúgy is lehanyatlott — hatalmát.

A főurak elhatalmasodása következtében meglazult a különböző népeknek egy birodalomba való tartozása is, mert már nem a császártól — mint a birodalom fejétől —, hanem veszedelmükben hercegüktől, grófjuktól vagy főpapjuktól vártak és nyertek segítséget, bajaikra orvoslást, megtámadtatásukban védelmet.

A népeknek ezen közvetlen főuraikhoz való ragaszkodása és a főuraknak a vezetésük alatt álló népekbe helyezett bizalma volt a birodalom végleges szétbomlásának legegységibb oka. A bomlás csak idő és alkalom kérdése volt már, amikor *III. (Vastag) Károly* 876-ban a keleti Frank-birodalom trónjára lépett. A főurak hatalmának emelkedését semmi sem mutatta jobban, mint az, hogy a hirtelen elhalt *Kopasz Károly* fiát, *Lajost* (a dadogót) Nyugat-Francia királynak csak úgy voltak hajlandók elfogadni, ha nyilvánosan elismeri, hogy koronáját *választás* útján kapta. *Lajos* és két fia korai halála után Nyugat-Francia ez örökös királyságból — a nagyok hatalmának emelkedése következtében — választó ország lett.

A nagyoknak a *Nagy Károly* feledhetetlen érdemeihez és a hagyományokhoz való hű ragaszkodása magyarázza meg, hogy *III. (Vastag) Károly* — Nyugat-Francia királyi koronáját, a nagyok választása következtében, elnyervén — a roppant birodalmat még egyszer egyesítve bírta a császári méltósággal együtt. (885-ben.)

Dicsősége azonban nem tartott soká. Gyöngye

volt és korlátolt. A normánoktól két ízben is nagy pénzüsszegen vásárolt békét s nemcsak elnézte, hogy kincsekkel és foglyokkal tele 200 hajót küldenek haza, hanem nekik téli tartózkodásra még területet is adományozott. Kelet-Francia nagyjai ennek következtében *Tribur*ban 887 novemberben összegyűltek és kimondták letételét. Helyébe *Arnulf* karinthiai herceget választották meg. Nyugat-Francia nagyjai — a társország példájára — szintén megfosztották a koronától s a trónra *Odót*, a harcias párisi grófit emelték, aki legfélelmetesebb ellenségük — a normánok — ellen bátorságot és vitézséget tanúsított. III. (vastag) *Károly* ellenmondás nélkül engedett kétrendbeli megaláztatásának s Neidingenben 888 januárius 13-án¹ befejezte életét.

Így a megoszlott birodalomból, csaknem egy időben két önálló nemzeti királyság keletkezett: a német és francia, melyek együvé tartozóságukat elfeledve, egymástól teljesen függetlenül rendezkedtek be és saját nemzeti irányukban fejlődtek tovább.

Hátra volt még a birodalom harmadik része: *Olaszország*.

Olaszországot természeti fekvése élesen elkülönítette a központi birodalomtól. Az Alpok hófedte bércei — az akkori viszonyok között — még nyáron át is nagyban akadályozták a közlekedést. Ezen éles elhatároltság következtében Olaszország központi kormányzása csaknem lehetetlen volt. Itt a zavarok sokkal feltűnőbbek voltak, mint a Frank-birodalom többi részében.

¹ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 289. I.

A keletrómai császárok régi jogot formáltak a termékeny és dicső múltu félszigethez s a nyugatrómai birodalom bukása után majdnem minden császár megkísérlette, hogy azt megszerezze. Végre *Justinianus* bizanci császárnak sikerült, hogy hatalmát — bár rövid időre — Itáliára kiterjessze; de még nehezebbé tette a félsziget egyesítését azzal, hogy a városoknak messzemenő municipiális kiváltságokat adott.¹ A városok később is megtartották kiváltságukat, melyek önálló fejlődésüknek alapjai lettek.

Az olaszországi városok fejlődő hatalmát a frank királyok azzal akarták ellensúlyozni, hogy a pápa világi hatalmát terület-adományozásokkal emelték s hercegi és örgrófi méltóságokat állítottak fel. Intézkedésök a hatalmasok versengését még jobban előmozdította s a frank királyok olaszországi hatalmát annyira alászállította, hogy — az annyira óhajtott — római császári méltóság pusztá címmé törpült, s a császároknak a koronázásra nagy hadsereg élén kellett Rómába menniök, hogy tekintélyöknek érvényt szerezzenek és a császári koronát — úgyszólván — kieroőszakolják.

Egyébiránt csak Felső-Olaszország tartozott a Frank-birodalomhoz. Alsó-Olaszország a hatalmi versengések és a szaracénokkal folytatott küzdelmek következtében meg nem állapítható határokkal, — a pápaság, a beneventói hercegség (mely Salerno és Capua hercegségekre oszlott) és a bizanci exarchatus birtokában volt, mely utóbbihoz Velence is tartozott. Sicilia, Sardegnia és Corsica szigetei — az Itália déli

¹ Márki : Egyet. előadása.

és nyugati partjait állandóan zaklató szaracénok uralma alatt állottak.

A Frank-birodalomhoz tartozó Felső-Olaszországban két hatalmas főúr lett a helyzett ura: *Berengár*, Friul örgrófja és *Vidó*, Spoleto hercege. Amint észrevették, hogy a birodalom megoszlik, mindketten *önálló királyságra* törekedtek.¹

A felső-olaszországi városok lakossága és a vidéki nép rómaiakból és longobardokból állott, akik közé a császároktól kiküldött — rendszeren frank származású — örgrófok kíséretében levő frank lovagok harcos szolgacsapata vegyültek. Ez utóbbiakat sal-oknak nevezték.² A frank lovagok sorából a hűbértokok adományozása következtében a főúri rend fejlődött ki s ezeknek rokonságából telt ki a főpapság nagy része. A városok, főpapok és a nép a gyenge császárok alatt ettől a két urától élvezett minden támogatást s midőn a császár meghalt, véleményében megoszolva, e két főúr köré csoportosult. Mindakét párt saját választottjától remélte az *önálló olasz nemzeti királyság* megalapítását.

Azonban a versenytársak kölcsönösen megegyeztek abban, hogy *III. (Vastag) Károly* halála után *Vidó* Nyugat-Franciában alapít királyságot, *Berengár*

¹ Liudprand: Antapod. I. 88. l. „... Eközben elhalt Kopasz (?) Károly. Életében két hatalmas fejedelem volt alattvalója, ú. m. Widó és Berengár.“ — Regino: 87. l. „Az itál. nép egy része tehát Berengárt ... Friaul hercegét ... másik része Widót ... Spoleto hercegét emelte a királyi méltóságra“ G. Eccardus: C. Hist. Med. aeui. I. 225 l. „taliae pars Berengarium ... pars Widonem ... coronandus decernunt.“ C. Sigonius: Hist. Ital. 226. l. „... in Italia duo Duces ... Berengarius ... (et) ... Wido praeerat“ ...

² C. Sigonius: Hist. Ital. 145. l. „Erat autem salica idem, quod Francia. Si quidem Franci orientales Salii appellati.“

pedig Itáliában.¹ Ezen egyezmény alapján, mielőtt *III. (Vastag) Károly* halálának híret vették, *Vidó* Rómába sietett, ott magát a frankok tudta nélkül francia királylyá koronáztatta.

A frankok azonban szándékáról mitsem tudtak s azalatt, míg Rómában járt, helyette *Odót* választották királylyá.² *Vidónak* meg kellett tehát elégednie Burgundia egy kis részével, míg vetélytársa *Berengár* Itáliában királyi koronát nyert.

Tehát a frank birodalom *III. (Vastag) Károly* végnapjaiban s kevéssel halála után négy részre oszlott. Mind a négy részből önálló nemzeti királyság alakult s mind a négy önálló fejlődésnek indulva, különböző népelemekből alakította az egységes nemzetet és nemzeti nyelvet.

E négy ország: Német, Burgund, (mely később Schweitz és Franciaország között oszlott meg) és Olaszország, amely utóbbinak, mint egységes nemzetnek történelme ezzel kezdődik s amelynek első nemzeti királya *Berengár*.

¹ Liudprand: Antap I. 88. l.

² Liudprand: Antapod. I. 88. l. — C. Sigonius: Hist. Ital. 226. l. „... Wido... ad regnum Franciae capessendum progressus nihil profecit, habár Hincmar: Annales. 266. l. 888. „... az a rész, amely Fulcho rheimsi érsekkel tartott, Widot fogadta el, a másik rész Theodorik gróf st.-quentini apáttal az élén s amely jelentősebb volt, Odót tette meg királynak.“

I.

Berengár viszonya Vidó császárhoz.

888—894.

Berengár származása. — Királylyá választása. — Uralkodásának első éve. — Az olasz városok hatalma. — Vidó ármányai. — Vidó harcai Berengár ellen. — Berengár visszavonulása. — Vidó királylyá választása és császárrá koronázása. — Lambert királylyá választása és együttes uralkodásuk. — Lambert császárrá koronázása. — Zventibald Páviát eredménytelenül ostromolja. — Formosus pápa veszedelme. — Arnulf Olaszországbavonul.

Berengár előkelő frank családból származott.¹ Nagyatyja, *Unruoch*, *Nagy Károly* udvarának legtekintélyesebb nemesei közé tartozott.² Atyja *Eberhard Jámbor Lajos* alatt nyerte el a friuli örgrófi méltóságot,³ s a császár leányát, *Gislát* feleségül vette.⁴ Atyjának 864 (866)-ban bekövetkezett halála után a friuli örgrófi méltóság bátyjára, *Hunruohra*,⁵ s ennek

1 Sajnos, születési helyét és idejét, valamint családi körülményeit kikutatnom — a legbehatóbb utánjárás mellett sem sikerült.

2 Dümmler: *Gesta Ber. Imp.* 17. l.

3 Dümmler: l. h. és — G. Eccardus: *C. Hist. Med. aevi.* 225. l.

4 Fuldai évk.: 107. l. — Regino: 87. l. — Berengár nemzetség-táblája anyai ágon a következő:

Nagy Károly,
Jámbor Lajos
(II. neje Judit),
Gisla
Férje Eberhard,
Berengár.

5 Dümmler: *Gesta Ber.* 18. l.

korai halálával reá szállott, mert már ezen állásában 875-ben, *Kopasz Károly* olaszországi hadjáratában, mint „hatalmas őrgróf“ nagy sereggel szerepel.¹

Családi körülményeiről csak annyit ismerünk, hogy két felesége volt. Első felesége *Berthilla*,² *Suppo* torinói őrgróf leánya, akitől hűtlensége miatt vált el.³ Második felesége *Anna*⁴ volt.

Berengár az őrgrófi méltósággal hatalmat, vagyont és tekintélyt szerzett magának. A Frank-birodalom trónjától megfosztott császár, *III. (Vastag) Károly* — halálos ágyán — az őt meglátogató *Berengárnak* azt az ajánlatot tette, hogy — tekintettel a Karolingokhoz való vérrokonságára és hatalmára — ha kell, fegyveres erővel is ragadja magához ősei örökét a Frank-birodalomban, ahol a nagyok őt szívesen fogadnák.⁵

¹ Dümmler: Ostfr. Gesch. II. 389. I.

² Biancolini: Storia di Verona V. 49. I. „In n... Ber... Bertillam dilectissimam conjugem, Nostrique Regni consortem...“ — Muratori: Antiqu. It. II. 215. I. „... Ber... dilectis. Conjugis nostrique Regni consortis Berchtilae...“ U. annál. III. 7. I. „... per interventum Berchtilae dilectae conjugis et consortis Regni nostri...“

³ Carm. panegy. II. 77. vers... Pariter tres fulmina belli. Supponide coeunt, ... tunc fida satis coniunx.

⁴ Vghelli: Italia sacra. V. 170. I. „Berengarius... Annam dilectam coniugem Regnique nostri consortem...“ — Kilitét nem sikerült kipuhatólni. Hevmann: Commentarii. 457. I. „Berengarius... Annae dilectae conjugis nostrae concessimus etc...“

⁵ Carm. Panegy. I. 33. „Ultima Berengario referunt dixisse propinquo.“

„Subdere colla tibi merito deberet eous

35 Et licet occiduas cernit quos mersus in undas
Phoebus, uierque etiam mundi quos despicit axis;
Attamen Hesperiae proceres pro viribus ardent
Rite subesse tibi,...

... Penes Imperii te glória nostri

40 Atque tuis stabit Romana potentia fatis!“

Ezzel szemben Liudprand: Antapod. I. 88. I. „Károly temetésénél

Azonban *Berengár* jól tudta, hogy nem bírja a már szétdarabolt országot egyesíteni s miután a *Vidó*-val eskü alatt kötött egyezséget sem akarta megszegni, inkább Olaszországot választotta, mint ahol a nagyok egy részét, különösen az erős Verona város hatalmas grófját, *Anselmust*¹ és a még hatalmasabb *Oldericust* — aki később vezére lett² — régi fegyverbarátság fűzte hozzá.

Mindezek arra bírták *Berengárt*, hogy uralmát Itáliában biztosítsa s ott alapítson magának önálló nemzeti királyságot, amiben az itáliai városok, a nemeség és a főpapság tekintélyes része (különösen a két említetten kívül *Adelardus* veronai püspök, aki hosszú időn mint királyi főkancellár szerepel,³ a *Suppo* három fia, akikkel első felesége, *Bertilla* révén sógorságban volt,⁴

sem Wido, sem Berengár nem volt jelen, azonban Dümmler: *Gesta Beren.* 15. l. sem tagadja, hogy Berengár járt III. Károly udvaránál, de nem a trónért, hanem, hogy a 886-ban megsértett Liutvard hatalmas vercellii püspököt (Fuldai évk, 113. l. 886 . . . Egyenetlenség keletkezett Berengár a király egyik rokona, aki Friault bírta és Liutvard püspök között. Ezért Berengár kivonult, hogy Vercelli várost feldúlja s odaérkezvén, sokat elrabolt a püspökéből . . .) kiengesztelje s ügyeinek megnyerje, pedig ezen kiengesztelésnek sem lehetett más célja, mint hogy törekvéseinek egy hatalmas támogatót szerezzen.

1 Muratori: *Antiqu. It.* II. 247. l. „ . . . Anselmus gr. Dei Comes comitatu Veronense et filius bone memorie Waldosiensis Francorum genere etc. . . “

2 Tiraboschi: *Storia d. Aug. badia* . . . 97. l. „Oldericus illuster Marchio et missus domni Imperatoris“. (scil. Berengarii) Affo: *Storia di Parma* 323. l. . . „et Oldericum ill. comites et dilectos fideles mostros . . .“ Hevmann. *Commentarii.* III. 457. l. „ . . . Odelrici incliti Marchionis curtem nostrae . . . “ Dümmler: *Forsch. z. D. Gesch.* X. B. 291. l. „Odelricum inclitum marchionem nostram . . . “

3 Schiaparelli: *I. Diplom dei re d'it.* 154. l. és Dümmler: *Gesta Ber.* 170. l. összeállított sorozatokon mint főkancellár szerepel az okleveleken 888-tól 894-ig.

4 Dümmler: *Gesta Ber.* 101. l. 78 a jegyet. Adalgisus, Wifredus és Boso.

nemkülönben *Walfred* gróf¹ és ezeknek jóbarátai) segítségére lévén, semmi sem gátolta abban, hogy még *III. Károly* életében — aki birodalma nagyrészt amúgy is elveszítvén, Itáliával már nem törődött — magát Itália királyává választassa.

A választás nem volt egyhangú, mert az ország nagyjai két pártra szakadtak. Egyik rész *Berengárt*, a másik *Vidót* választotta,² de mivel *Vidó*, az egyezés szerint, inkább Franciaországot óhajtotta megnyerni és Itáliáról *Berengár* javára lemondott,³ a királyi méltóság *Berengárnak* jutott.

Megválasztatása után kedvelt lakhelyéről, Veronából Páviába ment, a lombard királyok fővárosába, melyet az olaszok is fővárosuknak tekintettek. Ott *Anselmus*, Milano város püspöke,⁴ alkalmasint 888 januárius elején olasz királylyá koronázta, mire székhelyét is oda tette át.⁵

1 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 313. I. tévesen állítja, hogy Verona grófja volt, mert a hivatkozott jegyzet minden okmánya csak mint „illustriis marchio“ tesz említést Walfredről, míg Muratori: Antiqu. It. II. 247. I. Anselmust nevezi meg, mint Verona grófját.

2 Sigonius: Hist. It. 226. I. Hincmar: Annales 266. I. Regino: 87. I.

3 Liudprand: Antapod. I. 88. I.

4 Carm. paneg. I. 57. vers... „gressum... contendit ad urbem

Irriguam cursim Ticini abeuntibus undis!

Sustulit hic... regale insigne coronam...“

Fuldai évk.: „888. Perngarius... in Italia se regem facit...“ Regino: 888 87. lap „... az Ital. nép egy része... Berengárt... helyezte a királyságba...“ Liudpr. Antap. 89. I. „Berengár pedig Italia uralmát ragadta magához“. — Puricelli: Ambr. Mon. 260. I. -- „Berengarius... Verona... Regnum Italiae occupavit: atque Papiam agmine paccato ingressus. coronam sumpsit ab Anselmo Mediolani Antistite, necnon etiam vetere instituto Sedem ibi regiam collocavit“.

5 Trónralépésének idejét pontosan meghatározni nem lehet, mert minden erre vonatkozó okmány más és más időpontot jelöl meg. Lupi: God. Berg. II. 102. I. 887 dec. 26. — Campi: Storia di Piacenza I. 478.

Trónralépésekor első teendője az volt, hogy birodalma határait a külső ellenség betörései ellen biztosítsa. Északról, ahol *Arnulf* maga is a terjeszkedő szlávokkal volt elfoglalva, nem tarthatott, mert az Alpok hatalmas, nehezen járható láncai amugy is természetes védőfalak voltak. Nyugaton a tenger elég védelmet biztosított országának. Csak a keleti oldalnak egy kis része állott nyitva a betörő pogányoknak, s így elsősorban ezt kellett biztosítani. Evégből a szomszédos Velence akkori fejével, *Péter* dogéval 888. május. 5-én tartós békére és a betörő idegenek, különösen a szlávok ellen, kölcsönös védekezésre egyezséget kötött.¹

Midőn így a külső viszonyok kielégítőek voltak, országa belügyeinek rendezéséhez fogott. Részint azért, hogy üdvös intézkedéseinek a birtokra éhező nemeseket, főpapokat és kolostorokat megnyerje, részint, hogy ellensúlyozza az engedetlen nagyokat és az új királytól a szerzett előjogaikat féltő bekerített városokat, — melyek szükség esetében fegyveres ellentállásra is képesek voltak — valamennyit nagyobb

1. 888 jan. 2. — Muratori: *Antiquit. It V.* 525. l. jan. 11. — Vghelli *Ital. sacr. II.* 259. l. jan. 4. — Lupi: *Cod. Berg. II.* 49. l. jan. 9. — Biancolioi: *Notitz V.* 76. l. jan. 6-át jelöli meg, mint a trónralépés idejét s így nagyon valószínű, hogy a 887 dec. 26-tól 888 jan. 11-ig terjedő idő alatt történt úgy a választás, mint a koronázás.

1 Sickel: *Diplome des 8—10. Jahrh.* 279. l. „Berengarius Rex anno regni eius 1 mo . . . hoc pactum . . . Petro Veneticorum duce, inter Veneticos et vicinos eorum constituit . . . ut ex utraque parte . . . pax firma inter illos perseveret. (Itt előszámlálja Velence szomszédait, később az Itáliaiakét.) Et hoc statuimus, ut quandocunque mandatum domini regis Berengarii nobis fuerit nuntiatum, inter utrasque partes ad vestrum solatium cum nauali exercitu contra gentes Sclauorum, inimicos scilicet nostros vestrosque, in quo, solatium prestare debeamus absque ulla excusatione“. Etc. . . .

uradalmakkal és más értékes ajándékokkal halmozta el s előbb szerzett jogait megerősítette.¹

De az önállóságukban virágzó olasz városok, melyek az új királytól régi jogait mégis féltették, valamint a királyválasztáskor már a *Vidó* pártján állott előkelőségek nem jól érezték magukat a köztük élő király közelében.² Hatalmuk érzetében nem mutattak hajlandóságot az iránta való engedelmességre. Nem tudtak kibékülni a változott viszonyokkal, — melyek a távollevő frank királyok alatt élvezett korlátlan szabadságukban — őket most korlátozták. Minden igyekeztük oda irányult, hogy az új király hatalmát lehetetlenné tegyék, vagy legalább gyengítsék.

Az elégedetlenek ellenséges magatartása nem-sokára meghozta a maga keserű gyümölcsseit és sem *Berengár*, az új király, sem a nép nem élvezhette a béke áldásait. A törekvéseiben csalódott *Vidó* — aki semmiképen sem tudta a francia koronát megszerezni — a hatalmas *Odó* ellen való fegyveres fellépésével csak annyit ért el, hogy Burgundia kis részében lábát megvetette, ahol őt a hatalmas *Geilo* langresi püspök Burgundia királyává koronázta,³ mely alapul szolgálhatott Olaszország ellen tervezett hadműveletének, amit nem is késett megindítani, mert nem akart fényesebb királyi korona nélkül maradni,

¹ Eddig mintegy 123 ilyen oklevele ismeretes, melyet uralkodása alatt adott ki, mindannyi engedményekről, adományokról és megerősítésekről szól. Lásd Schiaparelli: *I'diplomi dei re d'Itali* 154. l.

² Jellemző az a tudósítás, melyet ír Liudprand: *Antapod.* I. 97. l. „Italia lakói mindig két úrnak akarnak szolgálni, hogy az egyiket a másikkal ijesztgethessék s így féken tarthassák“.

³ Dümmler: *Gesta Ber.* 21. l.

hanem, esküvel megerősített egyezségével nem törődve, az olasz királyság után törekedett.¹

Reményét abba a frank pártba helyezte, amely a francia trónra hívta s bízott azoknak az olasz nagyoknak támogatásában, akik az olasz királyválasztásnál pártján állottak.

Tehát három (olasz, burgundi és frank) seregre támaszkodva, könnyen remélhetett győzelmet vetélytársa, *Berengár* fölött, akinek olasz serege jóval kisebb volt az övénél. Összeszedte tehát minden hívét s 888 október táján Olaszországba tört.²

Ha *Berengár* elég korán értesül *Vidónak* ezen szándékáról, nagyobb sereg összegyűjtésével — mire ajándékkal és rábeszéléssel ellenfeleinek egy részét is megnyerhette volna — végzetes csapást mérhetett volna ellenfelére. Azonban a király, aki kedves tartózkodási helyén — veronai palotájában — időzött, csak a betörésről értesült,³ a hevenyében összegyűj-

1 Carm. Panegyri. I. 89.

„An qualis referam Francis dominetur in aruis
 Oddo
 Solus egon donis secli priuabor opimi,
 Et taciti metam solus deuoluar ad aeu?”

2 Hinkmar: Annales, 266. I. „Wido amint meghallotta, hogy Oddo Franciában királyiá-téteget, azokkal, akik őt követni elhatározták, Itáliába-visszatért“ . . . — Liudprand: Antapod. 89. I. Wido . . . Elhatározta, hogy Berengárnak adott esküjét megszegi s miután akkora sereget gyűjtött, amekkorát csak tudott s azt a frank rokonai csapataival szaporítva, hirtelen Itáliába ment. — Lupi: Cod. dipl. Bergom. I. 1005. I. 890. évben Berengár erői lassankint lehanyaglottak, s több város tőle Widohoz pártolt . . . — Puricelli: Ambr. Mon. 260. I. „Wido dux Spoletanus, cum se frustra tum Regni Franciae potiundi iam videret; animum et ipse viresque omnes ad Regnum Italiae sibi usurpandum convertit. . . Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 325. I.

3 Carm. Panegyri. I. 202.

„Fama volans regis (Berengarii) . . . cum perculit aures,
 Conatus agitare satis Widonen iniquos“.

tött sereggel mégis oly hathatós ellentállást fejtett ki, hogy a Brescia mellett vívott véres ütközetben ellenfelét, *Vidót*, hatalmas seregével együtt meghátrálni kényszeríté.¹

Berengárt e győzelem annyira meggyengítette, hogy kénytelen volt ellenfelétől 889. januárius 6-ig fegyverszünetet kérni.² Ez a fegyverszünet lett végzete. Ahelyett, hogy ezen idő alatt nagyobb hadsereget igyekezett volna gyűjteni, időt engedett ellenfelének, hogy burgundiai barátait és olaszországi híveit arannyal, ígéretekkel a hozzá való csatlakozásra bírja.³ *Berengár* amint látta, hogy az olasz nagyok egy része *Vidó*hoz pártol, végső szükségében — a Karolingokhoz való rokonságára hivatkozva — *Arnulphoz* fordult. Követe által⁴ hűbérül ígérte oda országát, ha *Vidó* ellen fegyveresen segíti. Később személyesen is

I. 147. . . . Princeps aberat
 , Veronae
 Ecce gradu celeri petit minister
 (dicens) Saltu super ardua montis
 Sese iniecit sat in arma superbus,

1 Carm. Panegyri. I. 214.

„ Demum dare terga coacti
 Illius (Vidonis) effugiunt comites“.

2 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 325. I.

3 Carm. Panegyri. I. 130.

. oris
 Italiae, nunc ille minis, aliquando rogatu
 Sollicitat iuuenum fluxuas

II. 3.

„ Placuit sententia
 Sollicitet patria populos (gallos) tellure quietos.

4 Eccardus: Corp. Hist. Med. 225 I. „Berengarius Arnulfum supplex adiit patrocinia exposcens“. . . . — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 325. I. — Liudprand: Antapod. 90. I. 20. fej.

felkereste *Arnulf*ot, akivel Trentóban találkozott és aki őt szívesen fogadta.¹

De *Arnulf* késett a segítséggel, mert Olaszország zavaros helyzetét -- úgy a követ, mint a *Berengár* elbeszéléséből -- megismerve, arra gondolt, hogy Olaszországot, mint a Frank-birodalom egykori részét, könnyű szerrel országához csatolja.² Így tehát *Berengár* ellenfelével szemben, aki eközben elég tekintélyes haderőt gyűjtött, kénytelen volt egyedül felvenni a harcot.

Vidó burgundiai barátain kívül a camerinói és spoletói csapatok,³ részben a lombard előkelőség csapatainak támogatása mellett⁴ felhasználta az alkalmas időt, hogy a magára maradt *Berengár*t mindjárt a fegyverszünet lejártá után megtámadja.

Berengár nagyon meggyöngült csapattal várta támadását. Hívei, *Walfred* gróf, *Adalgis*, *Wifred* és *Boso* sógorai, *Leutho*, *Bemard*, *Alberich*, *Berard*, *Bonifacius*, *Azo* és legkedvesebb vezére, *Olderich*,⁵ minden rendelkezésükre álló embert fegyverbe szólítottak, hogy uruk győzelmét biztosítsák. Maga a király is minden lehető haderejét összevonta,⁶ mert előre tudta, hogy a csatával együtt koronáját is veszti.

1 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 325. l. -- Fuldai évk.: 116. l. „Maga a király (*Berengár*) Trentóban szállott meg. Ezért a király (*Arnulf*) barátságosan fogadta;“ . . .

2 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 325. l.

3 Carm. Panegy. II. 13—40. vers.

4 U. ott II. 42.

„ . . . Veniunt etiam, discrimina campo
Qui nuper tulerant, numero ter milie, magistris
Conserti pariter stupido restantibus aruo“.

5 Carm. Panegy. II. 73—99. vers.

6 Carm. Paneg. II. 64.

„ . . . et spes inclita belli
Arma ciet, primisque uirum regnique ministris.

Az ütközet az előbbi csata színterén, a Brescia melletti síkságon történt.¹ Mind a két fél erős küzdelmet fejtett ki s az egész napon át tartó véres csata, — amelyben igen számosan estek el, — csak az éjszaka beálltával szűnt meg. *Berengár*, mint vesztes fél, kénytelen volt Veronába visszavonulni.

Vidó, bár nagy veszteséggel, a helyzet ura lett. Sietett előnyeit kihasználni, Páviába vonult s ott magát híveivel, valamint az időközben *Berengártól* hozzá pártolt nagyokkal Olaszország királyává kiáltatta ki 889 februárius közepén s az olasz koronát fejére tette.²

A királyválasztásra összegyűlt főurak, püspökök és egyháznagyok okiratban, nyolc pontban kívánták

Otius ascitas cogant in proelia turmas.

Imperat et latas uacuent habitantibus urbes.“

Ez a költemény ibereket is említ *Berengár* táborában. II. 101. vers. „*Ac labor est saevis gladios pretendere Hiberis.*“ E népet meghatározni a költemény részletes tárgyalója *Dümmler* sem képes (*Gesta Ber.* 28. 1.). E.öb az avarokra, később a szaracénokra gondol s elveti *Valesius*nak azt a feltevését, hogy a magyarok lehettek. Pedig fettehető, hogy az avarok közé az ezen időtájt lassankint már Európába vonuló magyarok egyes kisebb csapata bevegyült s onnan a szomszédos népek érdekében zsoldért harcra vonult, mert van erről némi okirat szerinti tudósításunk is. Márki S.: *Paulinus és az avarok* 5. 1. „Utjukat egy 888 márc. 21-iki oklevél szerint *Strada Ungarorum*nak . . . nevezte.“ Ez az oklevél alighanem azonos a *Sickel* által: *Diplome des 8 - 10 Jahrh.* 426. l. közölt s *Berengárnak* a *sestói kolostor* részére tett adománya oklevelével, melyben „ . . . *in teritorio Foroiulense . . . et sicut Via Ungarorum cernitur . . .* van említve. Dat. 12 kal. aprilis anno incarn 888. a. v. reg. Ber. gl. Regis primo ind. 6. act. Mantua.

1 *Liudpr.* Antapod. I. 90. 1. 19 . . . „ . . . néhány nappal később *Brixia* (*Brescia*) nagy síkságán szembeszállott *Widóval.*“ — *Carm. Panegy.* II. 125. vers:

„Campus erat dudum studio dampnatus iniquo;

Hunc ambae tendunt acies squalentibus armis.

Et iam bella uocant“

2 *Dümmler*: *Ostfr. Gesch.* III. 366. 1.

biztosítani eddig gyakorolt jogaikat, vagyonuk és előnyeik épségben tartását, valamint szenvedett káruk megtérítését. Védelmet kötöttek ki maguknak a *Vidó*-val bejött idegen zsoldosok ellen, kik az országban mindenütt raboltak, zsákmányoltak. A garázdálkodósaikból származó károkért magát a királyt tették felelőssé¹ Kötelességévé tették a királynak, hogy az országot a szomszéd idegenek betörései ellen megvédje.²

Vidó szívesen fogadta a föltételeket, de mégis nyugtalanította *Berengárnak*, vetélytársának, Olaszországban való tartózkodása, mert veronai palotájában — ahol biztonságban érezte magát — legyőzése után is háborítatlanul gyakorolta a királyi jogokat.³

Ellenfelét *Vidó* csak úgy vélte teljesen megtörni, ha az olasz korona mellé a római császári koronát is megszerzi s ezzel tekintélye vetélytársáé fölé emelkedvén, az egész Olaszország egyedül őt ismeri el fejének.⁴

A római császári méltóság *III. (Vastag) Károly* halála óta betöltetlen volt, tehát misem állotta útját, hogy *Vidó* elérje célját. Nejével *Ageltrudával* tehát Rómába ment, ott *VI. István* pápa 891 februárius

¹ Dümmler: Ostfr. Gesch: III. 366–367. 1.

² Ugyanott: 367. 1.

³ Dümmler: Gest. Ber. 30. 1. tévesen állítja, hogy *Berengár* Friaulba visszavetve, hatalom nélkül volt, mert *Biancolini*: Not. Ver. IV. 611. 1. 889. febr. 28. a veronai St. Maria in Org. Kolostor, aug. 18. a bresciai St. Salvator egyház, *Muratori*: Ant. It. I. 937. 1. 889. szept. 10. Atto; *Murat.*: Ant. It. III. 67. 1. 890. nov. 3. *Johann*: Affo: It. Parma 1. 310. 1. 840. máj. 12. *Unruoch*, *Biancolini*: Not. stor. Ver. V. 73. 1. 893. nov. 9. St. Zeno kolostor részére adományokat tett, tehát *Vido* egész uralkodása alatt gyakorolta a királyi jogokat, csakhogy természetesen Veronából.

⁴ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 367. 1.

21-én római császárrá koronázta,¹ amit azzal hálált meg, hogy a római egyház összes javait és jogait megerősítette.²

A legmagasabb kitüntetés felett való örömeben sem feledkezett meg arról, hogy — könnyű szerrel megnyert méltósága mellett — családját tekintélyes birtokokkal megajándékozta s ezzel saját jövedelmét és hatalmát növelje. Feleségének *Ageltrudának*, — aki *Adalgis* beneventoi herceg leánya volt,³ Olaszországban két nagy birtokot adományozott.⁴

De nem tartózkodott hosszú ideig Rómában, mert egyrészt attól tartott, hogy távolléte alatt ellenfele *Berengár* az alkalmat felhasználva, őt az olasz tróntól megfosztja; másrészt nem bízott az olasz nagyok hűségében.

Az olasz koronát fiának *Lambertnek* azzal akarta biztosítani, hogy őt még életében társkirálylává koronáztatja, amit a császári méltóság elnyerése után — körülbelül 891 őszén — meg is tett.⁵ Így lett az új Olaszországnak egy időben három királya.

1 Lupi: Cod. dipl. Berg. I. 1005. I. „... corona ornatus est mense Februario die 21 ...“ Puricelli: Ambr. Mon: 261. I. „... demum A. Chr. 891. Romae 9. Kal. Martii a Stefano Pontifice consecratus etiam fuit imperator.“ ... Hevmann: Comm. dipl. 441. I. „... „Wido ... Imp. Aug. ... dilecti conjugii nostre Ageltrudi Imperatrici Dno Widone ... Imperii illius die prima. Act. Romae.“ Ugyanott 443. I. Wido ... Imp. Aug. ... dilecti conjugii nostrae Ageltrudi Imperatrici et consortis Imperii nostri ... Dat. 9. Kal. Martii. Indict. 9. ann. Inc. Dom 891. regn. D. Widone ... Imperii illius die I. Act. Romae.“ — Dümmler: Urk. der. ital. Könige. 275 I. „... Wido ... imp. aug. ... dil. conj. nostr. Ageltrudi ...“ Dat. I (?) Kal. Martii. ind. 8. ann. inc. dom. 891 ... imperii illius die prima. Actum Róma.“

2 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 368. I.

3 Ugyanott.

4 Lásd I. jegyzetben említett okleveleket.

5 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 368.

Vidó se nagyon bízott pártja föltétlen hűségében; azért idegen zsoldos hadsereget tartott, mely mindig készen állott, de katonasága, nem lévén rendes élelmezése, a maga módja szerint rablásból, fosztogatásból tartotta el magát. A zsoldosok garázdálkodása annyira türehetlenné lett, hogy a Páviában 891 május 1-én tartott országgyűlésen a grófok és püspökök követelték a császár-királytól, hogy az átvonuló csapatokat tartsa szigorú fegyelem alatt, hogy a lakosságot ne háborgassák, ne raboljanak és élelmezésüket a király a földbirtokosoknak fizesse meg¹

Berengár, hitszegő ellenfele akadálytalan fölemelkedését látva, ismét *Arnulf*hoz fordult segítségért; de ez — a morva hadjáratban való elfoglaltsága miatt — kérésének eleget tenni nem tudott. Sikerült azonban *Berengárnak Arnulf* természetes fiát *Zwentibaldot*, Lotharingia későbbi királyát, ügyének megnyerni² s őt a *Vidó* ellen vezetendő hadjáratra birni. *Zwentibaldnak* tetszett az eszme, — különben is vágyott harci dicsőség után, — s arra kérte természetes atyját, hogy hadsereg élén küldje Olaszországba *Berengár* támogatására.

Arnulf engedett fia kérésének s őt 893-ban tekintélyes hadsereg élén Olaszországba küldötte,³ hogy *Berengár* seregével egyesülve, a hatalmában elbizakodott *Vidót* megtörje.

¹ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 368.

² Dümmler: Panegy. Ber. III. 8. vers.

„ . . . Duros, Sinbalde, maniplos
Inquid, age et rapidis Itales pete cursibus agros
Rex ubi Berengarius audentes ardua Gallos
Insequitur bellis;

³ Liudpr. Antap. I. 90. I. 20. fej.

Zwentibald serege egyesült a *Berengár*éval¹ s mindketten *Vidó* ellen vonultak.

Vidó korán értesült a közeledő ellenségről. Miután nem gyűjthetett akkora sereget, mellyel a nyílt mezőn ellenségeivel szembeszállhatott volna, székvárosa Pávia falait, valamint az ezt övező Naviglio di Pavia (Vernavola) folyócskát sáncokkal és töltésekkel megerősítette és seregével itt várta be az ellenség támadását.²

Az egyesült hadsereg ugyan megszállotta Páviát, de a megerősített várossal nem boldogulhatott. Csaknem egy hónapig nézett farkasszemet a két ellenséges tábor, mely egymásnak ártani nem tudott, csak egymás boszantásával töltötte az időt.³ Végre is *Berengár* megunt a eredménytelen kísérletet, melynek sikere a segítő hadsereg tehetetlenségén, de főképen azon mult, hogy az alattomos *Vidó Zwentibald*nak tekintélyes pénzösszeget ígért, ha visszavonul. Kérte tehát barátját, hogy a város megszállásával hagyjon fel és csendesen vonuljon haza.⁴ *Zwentibald* e kérésre, miután Olaszországon hadseregével átsétált, eredmény nélkül haza vonult.⁵

Berengár a midőn belátta, hogy vállalata sehogy-

1 Carm. Panegy. III. 15. vers:

„ si iunctus amico iveris ”

25. vers:

„ Subit pater obuius olli

Berengarius, celsas nimium qua tollit in arces

Se regnum ”

2 Liudpr. Antapod. I. 90. l. 20. fejez.

3 Ugyanott, 21. fejez.

4 Dümmler: Ostfr. Gnsch. III., 374. l. — Liudpr. Antapod. I., 91 l. 21. fejez.

5 Liudpr: Antapod. I. 91. l. 21. fejez. — Carm. Panegy. III. 43. vers:

„It monitu regis patrias Sinbaldus ad oras.“

sem sikerül, egyetlen reményét *Arnulf*-ba helyezte, kinek személyes beavatkozásától várt még némi sikert.

Azön töprengett, hogy mi módon nyerhesse meg *Arnulf* kegyét, aki eddigi kéréseinek sem tett eleget s miféle okokkal bírhatná rá, hogy érdekében Olaszországba fegyveresen bevonúljon anélkül, hogy beavatkozásának ellenértékéül az olasz koronát a maga részére követelje és megszerezze. Mert tartott attól, hogy *Arnulf* bevonulásával — amugy is kétséges — uralmát Olaszország fölött végleg elveszíti.

Egy váratlan körülmény csüggedésében mégis reményt nyújtott, hogy *Arnulf*-ot ügyének megnyerheti. Evégből olasz híveit kérte fel közbenjárásra, akik örömmel teljesítették kérését.

Ugyanis *VI. István* pápának 891 őszén történt halála után a római pápa székére a szelid és szentéletű *Formosus* portói püspököt választották, aki *Vidó* császárral szemben annyi előzékenységet tanusított, hogy fiát, *Lambertet* 892 április 30-án római császárrá kente föl.¹ Azonban politikai nézetei és méltóságban való elődje *VIII. János* pápának ellene intézett támadásai és ármánykodásai tekintélyét annyira aláásták, hogy a római nép nemcsak nem tisztelte, hanem minden alkalommal érezte vele ellenséges indulatát;² *Vidó* pedig, kit a római polgárok az új

1 Dümmler : Ostfr. Gesch. III. 372. l.

2 Liudpr. Antapod. I. 93. l. 28 fejezet. Dümmler : Gesta Ber. 69. és 137 l. — U. az : Ostfr. Gesch. III. 373. l. — Formosus élettörténete röviden ez : Portói püspök korában Jámbor Lajos császárral politikai viszályba keveredett s ezért VIII. János pápa 876-ban letette a püspökségről, de II. Márton 882-ben ismét visszahelyezte. 891-ben pápa lett, mire Vidó III. Sergiust ültette helyette a trónra. Halála után (896) VI. Sándor pápa testét kiásatta, halálra ítélte és Rómán keresztül hur-

pápa iránt ellenséges magatartásukkal támogattak, *Formosust* méltóságától megfosztotta s hívét, *III. Sergiust* ültette a pápai székre.

A minden oldalról zaklatott *Formosus* szorongatott helyzetében *Arnulf* germán királyhoz folyamodott segítségért.¹

Berengár hívei felhasználták a kedvező alkalmat, hogy uruk részére *Arnulf* hajlandóságát megnyerjék; a pápai küldöttséghez csatlakozva keresték fel a germán királyt, kinek hízelt e kettős meghívás és megígérte a kívánt segítséget.²

A nehéz télnek dacára, mely Németországban uralkodott, *Arnulf* kellően felszerelt nagy hadseregével 894 januárius havában az Alpokon át roppant hidegben és fárasztó menetelés után Olaszországba tört.³ Nem fogadta el a kíséretében levő *Berengár*-nak azt az ajánlatát, hogy fáradságát Veronában pihenje ki, hol szíves fogadtatásra számíthatott, hanem fáradt seregével *Bergamót* szállotta meg.⁴

Bergamo várát *Vidó* alapította s ezért a város grófja *Ambrozius* és a vár paráncsnoka *Golefred* cle-

colva, a Tiberisbe dobatta. Hívei VI. Sándort ezért börtönbe vetették, s ott meggyilkolták; *Formosust* a Tiberisből kivették és a szent Péter templomban temették el.

1 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 373. 1.

2 Ful dai évk. 123, l. 893. „Formosus pápától követek érkeztek levelekkel és az itáliai nemesekkel a királyhoz (*Arnulf*hoz) Baviariába és sirva kérték, hogy jöjjön el és Itáliát, valamint a szent Péter örökét vegye birtokába és mentse meg a gonoszságtól, amelyet a zsarnok *Wido* rá mért“ . . . Puricelli: Amb. Mon. 262. l. „*Arnulfus* igitur cum exercitu venerat in Italiam hoc obtentu, ut *Berengario* patrocina-retur eique Regnum istud, a *Widone* postea invasum recuperaret“.

3 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 374. 1.

4 U. o. t.

ricus neki hódolt; azonban a város lakóinak egy része, több főpappal és szerzetessel együtt, *Berengár* pártján állott, akitől javadalmakat kaptak. A *Berengár*-pártiak a várost már az ostrom megkezdése előtt elhagyták és *Arnulf* táborába menekültek; részint azért, mert félték *Arnulf* haragjától, részint, mert elveszített javaik visszanyerését csak így remélhették *Berengártól*.¹

Arnulf gyorsan akart végezni az ellenséges várossal, s már januárius 31-én megparancsolta a seregnek, hogy egészen a falakig nyomúljon előre, mire az éjszakát mindakét ellenfél fegyverben töltötte.² Másnap, februárius elsején, mise után, *Arnulf* parancsot adott az általános rohamra. Felállította seregét s maga egy magaslatról nézte a támadást, hogy ahol csüggedést vagy veszélyt venne észre, oda segítséget küldhessen. Az ostromlottak ugyan hősiesen ellenállottak, de a támadók nemsokára a falakon ütött széles résen betódultak s a városban valóságos vérfürdőt rendeztek.

A város grófját, *Ambrosiust* feleségével és gyermekeivel együtt, valamint számos papot és szerzetest rabságba vittek; a város püspökét, *Adalbertet* pedig *Haddo* püspök őrizetére bízták.³

Arnulf a győzelem után a város grófját, *Ambrosiust*, teljes hadi díszében a város kapuja előtt —

¹ Lupi: Cod. dipl. Berg. 1020. és 1021. l.

² Lupi: Cod. dipl. Berg. 1019. l. . . . „Rex mente commotus jussu castra exercitus ipse adoequitans in ambitu supra montem usque ad murum civitatis promoveri . . .“

³ Liudpr.: Antapod. I. 23. — Lupi: Cod. dipl. Berg. 1023. s köv. I. — Carn. Panegy. III. 79—115. vers. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 374—376. l.

elrettentő példa gyanánt — felakasztatta,¹ s az előkelők javait elkobozta.² Később azonban visszaadta egyesek javait, hogy őket maga iránt való hűségre megnyerje, másokat pedig új adományokkal látott el.³

Bergamo eleste, különösen az *Ambrosius* kivégeztetése, rettegésbe ejtette egész Olaszországot. A városok többé nem mertek ellenállni, sőt egyik-másik, mint Milano és Pávia, hódoló követeket küldött *Arnulf* elé.⁴

Milano hűségében nem bízván, fékentartására egyik vezérét, *Ottó* szász grófot rendelte megfelelő számú haderővel,⁵ a fősereggel pedig ő maga Páviába vonult. A városban tartózkodó előkelőket maga elé rendelte, tőlük a hűségesküt, mint hűbérúr bevette, de magát az olasz koronával meg nem koronáztatta. Ezt valószínűleg *Berengár* iránt való tekintetből tette, aki felsőségét, mint olasz király, akkor ismerte el, amikor országát és koronáját, mint hűbért fogadta tőle a segítség fejében.⁶ Azonban a felségjogokat — mint okleveleiből kitetszik — itt is gyakorolta.⁷

1 Liudpr.: id. h. — Fuldai évk.: 121. l. — Regino: 105. l. — Carm. panegy. III. 116. v.

„... testatur cuncta creantum,

Arboris hunc ramis subito demittier altae.“

2 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 375. l. — Lupi: Cod. dipl. Berg. 1017. l. Arnulfnak 894 febr. 1. „Bergomensi castello“ kelt oklevele. — Lupi: U ott 1043 l. „... Arnulfus... antecessoris nostri Karoli imperatoris alia precepta seu formitatis qui a nobis seu antecessoribus nostris imperatoribus et regibus vel aliis... proprietatem omnem Ambrosii Bergomensi et Gotefridi clerici Veronensis filii scilicet Gislarii... optimum judico denuo confirmamus ut... omnia... ecclesiae episcopus vel successores sui habeat teneat atque... possideat. etc.

3 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 376. l.

4 Liudpr.: Antapod. I. 92. l. 24. fejezet.

5 U. ott. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 376-379.

6 Dümmler: Előbbi helyen 379. l. — Fuldai évk. 125. l. 894.

7 Puricelli: Ambr. Mon. 262. l.

Arnulf nem bízott meg a páviai olasz nagyok hűségében sem, mert már március 11-én Piacenzába vonult.¹ Mellőzve tulajdonképeni célját — hogy *Formosus* pápát oltalmába vegye —, innen seregével együtt haza kellett vonulnia, mert a rossz időjárás, gyenge élelmezés és fárasztó menetelések miatt kifáradt hadseregben betegség lépett fel.

Alig hagyta el *Arnulf* az országot, *Vidó* — aki Bergamo eleste után feleségével és fiával együtt Páviából elmenekült — rejtekhelyéből, Spoletoból² előkerült, hogy az időközben, az *Arnulf* segélyével ismét fölemelkedett *Berengár* ellen sereget gyűjtsön. Azonban ezt a szándékát be nem fejezhette, mert a Taro folyó mellett, hirtelen támadt vérzése következtében, 894 december vége felé elhalt. Holttestét a pármai székesegyházban temették el.³ Fiára, *Lambertre* hagyta az országot, aki már úgy az olasz királyi, mint a római császári koronát még atyja életében elnyerte.

¹ Fuldai évk. : 894. 128. l. — Regino : 106. l. — Dümmler : Ostfr. Gesch. III. 374. l.

² Liudprand : Antapod. I. 92. l. 25 fejezet

³ Carm. Panegy. III. 161—191. vers. — Fuldai évk. 126. l. — Dümmler : Ostfr. Gesch. III. 381. — Regino : 106. l.

II.

Berengár viszonya Arnulf császárhoz és Lamberthez.

895—898.

Arnulf második olaszországi útja. — Róma bevétele. — Arnulf császárrá koronázása, betegsége. — Visszatérése. — Lambert egyezkedése Berengárral. — Összeesküvés Lambert ellen. — Lambert halála.

Vidó belátta, hogy midőn császári hatalma érzetében a római pápaság ügyeibe avatkozott s a köztisztéletben álló *Fornosussal* szemben az erkölcstelen *III. Sergiust* emelte a pápai székre, olyan politikai hibát követett el, amelylyel a saját és fia, *Lambert* olaszországi uralkodásának alapját aláásta. Mert nem számolt azzal a körülménnyel, hogy a méltóságában megsértett, törvényesen megválasztott pápa jogai csorbításának és mellőzésének orvoslásáért a leghatalmasabb keresztény fejedelemhez fog fordulni. Nem számolt azzal sem, hogy az olasz koronát a megbízhatatlan olasz nagyoknak — a törvényes királytól — *Berengártól* való elpártolása következtében nyerte el, amely sors őt éppen úgy elérheti, mint vetélytársát. Nem számolt azzal a körülménnyel, hogy országa az egykori Frank-birodalomból lévén kiszakítva, annak bármely, nála hatalmasabb uralkodója őt országától megfoszthatja s birodalmába bekebelezheti, annál is inkább, mert gazdagsága miatt az idegen uralkodók

mindig vágytak reá. Azt sem gondolta meg, hogy Germániának és Franciaországnak sokkal egységesebb állami szervezete volt, mint az önálló szervezetű városokból, grófságokból, püspökségekből és apátságokból álló Olaszországnak s így valamely hadműveletre sokkal egységesebb hadsereget voltak képesek előteremteni.

Hatalmi mámorából csak az *Arnulf* olaszországi hadjárata ébresztette fel, midőn híveit a kifáradt hadsereggel bevett egyetlen város sorsa annyira megijesztette, hogy tőle elpártoltak s a győzőnek tettek hűségesküt ahelyett, hogy a betörő ellenségnek már a határon útját állták és azt megsemmisítették volna.

Ez az ébredés tanította meg őt arra, hogy Olaszország főurai az uralkodó személyében nem válogatnak, csak önállóságukban őket ne korlátozza és tartsa épségben jogaikat és vagyonukat. Egyébként a nyers erőszakkal szembe nem állanak, könnyen válnak meg uralkodójuktól s tesznek hűségesküt a nála hatalmasabbnak ¹

Meggondolta, hogy a pápaság belügyeibe való avatkozása következtében szabadon bocsátotta a viharban egy szélmalom vitorláját, melynek forgását már meg nem akaszthatta. A *Formosus* ellen való váddal szemben a védelem már nem csupán a pusztá szó és írás, hanem a fegyveres beavatkozás terére csapott át s őt feleségével és fiával menekülésre kényszerítette, országát pedig idegen uralkodó fegyveres hatalma alá hajtotta.

¹ Az olasz főuraknak ez az eljárása nem áll egyedül, mert a jó módban élő polgárok ritkán szegülnek ellen az erőszaknak, mert vagyonukat féltik.

Halálos ágyán fiának, *Lambert*nek, azt a tanácsot adta, hogy hagyja abba a *Berengár*val való ellenségeskedést, igyekezzék megnyerni barátságát, lépjen vele egyezsége s osztozzanak meg az Olaszország felett való uralmon. Kormányozzák azt közös egyetértéssel, hogy a külső ellenséggel szemben együtt működhessenek.¹

Ez volt a *Vidó* politikai végrendelete fia számára és nem csalódott föltevéseiben, mert a következők azt igazolták.

Berengár is belátta, hogy az *Arnulf* védnöksége alatt való uralkodás, reá nézve nem egyéb, mint szolgaság. Elhatározta tehát, hogy mihelyt alkalom kínálkozik, lerázza magáról *Arnulf* felsőségét és Olaszországban önállóan, kegyesen fog uralkodni, hogy a nagyok szeretetét megnyerje.

Könnyű volt ugyanis *Arnulf*nak bármilyen nagy sereget összegyűjteni, ha arról volt szó, hogy Olaszországba törjön, mert Olaszország gazdagsága oda csábította az északi népeket s a gazdag zsákmány kilátása seregestül vonta az embereket zászlója alá. *Berengár* is tudta, hogy az olasz nagyok jóindulatát az idegen pártfogás következtében csak elidegeníti magától, rajta volt tehát, hogy attól a legelső alkalommal megszabaduljon.

De már nem akadályozhatta meg *Arnulf* második olaszországi útját, sőt kénytelen volt azon őt, mint hűbérurát, egy darabig kísérni.

Formosus pápa követeinek sürgetésére és püspökei tanácsára *Arnulf* 895 év október havában

¹ Carni. Panegyri. III. 181—189. vers.

frankokból és németekből álló hatalmas seregével Olaszországba indult¹ és december elsejére Paviába érkezett.²

Arnulf hogy olaszországi uralmának minél érezhetőbb kifejezést adjon, ahelyett, hogy hűbéresének, *Berengár*-nak királyi méltóságát megerősítette volna, Olaszországot az Adda folyó irányában két részre osztotta. Az ország nyugati felét *Maginfred* milánói grófnak, a keletit *Walfred* friuli örgrófnak adta hűbérgyanánt.³

Nem sokáig időzött *Arnulf* Olaszországban,⁴ hogy római útja ismét eredménytelen ne legyen, Páviából egyenesen Rómába indult. A *Pó* folyón átkelve seregét kétfelé osztotta, a németeket Firenze

¹ Regino: 896. 108. lap. — Fuldai évk.: 895. 128. l. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 415. l.

² Dümmler: U. ott.

³ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 416. l. — Lupi: Cod. dipl. Berg. I. 1050. l. — Dümmler: Gesta Ber. 135. l. Carm. Adelardo episcopo 7-ik vers:

Fletque Walfredum comitem Verona
Cum suburbanis uinculisque cunctis,
Quod lupis saeuus pateant et ipsi
Ense repulso.

Tiraboschi: Stor. di Nonant II. 99. l.

⁴ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 416. l. téved, amikor azt állítja, hogy *Arnulf* Páviából Piacenzába ment s ott május 20-tól június 6-ig vásártartásra engedélyt adott, mert az az oklevél, melyre ezt az állítást alapítja, teljesen ellene mond, amennyiben Campi: Del. hist. eccl. di Piac. I. 476. l. található oklevél nem Piacenzában, hanem Rómában kelt. Lehet azonban, hogy római útja alkalmával tett ilyen ígéretet s azt be is váltotta. „I. n. S. et Ind Trinitatis Arnulfus . . . Imperator Augustus...etc. Dat. 7 Kal. Maij ann Incarn. D. ni 896 Ind. 14. anno imperii eius I-mo. Actum ROMAE.” Ebből az oklevélből az is kitünik, hogy *Arnulf* akkor már római császárnak fel volt kenve, tehát nem lehetett Piacenzában. — Különbösen maga Dümmler is (i. h.) egy pár sorral alább *Arnulf*ot seregével 895 karácsonyán Luccában találja, Piacenzától jóval délre. (L. alábbi jegyzetet.)

felé küldötte, míg a frankokkal az Appenineken Torre mellett átkelt és Luccában állott meg. Itt töltötte a 895. év karácsonyát és seregének másik részével itt egyesült.¹

A tulságosan alkalmatlan időjárás és az esőtől megrongált utak miatt a sereg rendkívül sokat szenvedett. Különösen a lovakat annyira megtizedelte az alkalmatlan időjárás, a nehéz út és az élelem hiánya, hogy nagy részük elhullott s a csomagok szállítására az elhullott lovak helyett ökröket kellett alkalmazni.²

Berengár, aki az *Arnulf* kíséretében volt, ismerte a sereg nyomorúságos állapotát, értesülvén *Vidó* haláláról is, elérkezettnek látta és felhasználta tehát az alkalmat, hogy *Arnulfon* az ország megosztása, valamint királyi méltóságának csorbitása és mellőzése miatt bosszút álljon és gyámságát lerázza. A tábort elhagyta, visszatért országába s *Adalbert* tusciai örgróffal egységre lépve,³ meg akarta szerezni egész Olaszország uralmát.

Ily körülmények között jutott *Arnulf* 896 februárius hónapban kifáradt seregével Róma alá.⁴ Itt újabb meglepetés érte. *Ageltruda*,⁵ az elhalt *Vidó* császár özvegye, Róma összes kapuit bezáratta a király előtt és a falakra fegyveres öröket állított, hogy a király *Formosus* pápával ne léphessen érintkezésbe.⁶ *Arnulf* azonban a fáradt sereget összegyűjtötte a szent Pancrazio temploma elé s ott misét szolgáltatót.⁷

¹ Fuldai évk. 895. 128. l. — Carm. Panegy. III. 125. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 416. l. 4. jegyz.

² Fuldai évk. 896. 126. l. Dümmler: Ostfr. Gesch. 417. l.

³ Fuldai évk.: 896. 129. l. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 147. l.

⁴ Fuldai évk.: id. h. — Dümmler: i. h.

⁵ Fuldai évk.: id. hely.

⁶ U. ott.

⁷ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 418. l.

Mise után a sereget megkérdezte, mit tegyen? A fáradt sereg egyhanguan kívánta, hogy a várost ostrommal vegye be.¹

Mialatt *Arnulf* tanakodott, *Ageltruda*, kit fia a város védelmére visszahagyott, a városból hozzátartozóival együtt megszökött.²

Az ostromló sereg a táborba vonult, hogy az ostromhoz való előkészületeket megtegye. Ezt az időt *Arnulf* arra használta, hogy a város falainak erősségét kikémlelje. Eközben egy védő és valamelyik ostromló hirtelen civódni kezdett.³ Az így támadt lárma az ostromlóknak azt a hitet keltette, hogy az általános rohamra megadták a parancsot, a falaknak rohantak, azok mellé nyergeket és podgyászt dobtak, azon a falakra felmásztak, miután a védők a nagy lármától megijedtek és a falakról elfutottak. Egyik részük a kapuk zárait csákányokkal és kardokkal fessegette, mások egy hatalmas gerendával a kaput törték be.⁴ A sereg tehát a várost nagy hirtelenséggel elfoglalta, mire a Tiberisen túl fekvő rész is meghódolt nekik.⁵

1 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 418. I.

2 Carm. Panegyri. III. – 130.

„Fugerat hinc Romana uaferr sed culmina tandem
Ne lepidos caperent liquid foedata tyrannos.“

Regino: 896. 108. I.

3 Fuldai évk.: 896. 130. I. -- Liudprand: Antapod. I. 26, 27. I. szerint a falak megtámadására egy — az ostromra előkészülő nép előtt — felugrott nyúl üldözése adta meg az alkalmat, de sokkal valószínűbb a fuldai évkönyveknek ide vonatkozó indóítása.

4 Fuldai évk. 896. 130. I. — A Carm. panegyri. III. 142–144. vers szerint a kapukat a rómaiak nyitották fel *Arnulf* előtt.

5 U. ott. — Annales Forolivi. 21. I. „*Arnulfus* . . . Romam capit . . .“ — Liudpr.: Antapod. 27. fejez. 92 I. — Róma bevétele napját Dümmler: (Ostfr. Gesch. III. 420. I.) 896 február 22-ére teszi.

Róma bevételével *Formosus* pápa egy időre megszabadult a zaklatástól, mert *Ageltruda* és hívei elmenekültek.

A város bevétele után *Arnulf*nak Rómába való bevonulása valóságos diadalmenet volt. Az egész római senatus, az előkelők, a polgárság, egyesületek és az ott időző idegenek keresztekkel, zászlókkal, dicsőítő énekeket és himnuszokat énekelve; nagy tisztelettel vezették be a Ponte Mollén át a városba.¹ *Formosus* pápa ott fényes kísérettel fogadta s valóságos körmenettel vezette szent Péter bazilikájába, ahol őt a császári koronával fölékesítette,² a római nép pedig hűséget esküdött neki.

De csakhamar el kellett hagynia Rómát, mert csak fél munkát végzett, hogy kezei közül kisíklott a pápa legnagyobb ellensége, *Ageltruda*, aki, hacsak teljesen meg nem töri, távozása után ismét visszatér s a magára maradt pápával még jobban érezteti ellenséges indulatát.³ Rómát *Farold* nevű hűbéresére bízva,⁴ miután császári jogait egynehány adománynyal és megerősítéssel gyakorolta,⁵ *Ageltruda* és fia, *Lambert* császár üldözésére ment, akik Róma elvesztése után Spoleto-ba menekültek. De nem teljesíthette szán-

1 Fuldai évk. 896, 130. l.

2 U. ott. — Regino: 896, 108. l.

3 Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 422. l.

4 Fuldai évk. 89. l. 131. lap.

5 Campi: Del' hist. Piac. I. 476. l. (már előbb is hivatkozott oklevél) ugyanitt „D Kal. Maij . . . 896 ind. 14 . . . Act. Romae. Domini Formosi Papae hortamenta . . . impendere . . . ut Monasterium . . . ab Angilberga Imperatrice nepte nostra Placentiae olim constructum etc.“
-- Vghelli Italie sacra: 706. l.

dékát, mert útközben beteg lett s kénytelen volt hazavonulni.¹

Arnulf betegsége nem volt természetes. Amint Rómából *Ageltruda* üldözésére ment s megtudta, hogy ez Kamerino grófság *Fermo* nevű várába menekült s ott bezárkózott,² a várat ostrom alá vette. *Ageltruda*, amint látta, hogy helyzete tarthatatlan a kemény ostrom miatt, a császár egyik bizalmas emberét dús ajándékkal rábírta, hogy az általa ajánlékozott pohárból adjon inni urának. Terve sikerült, mert a pohár tartalmától *Arnulf* három napig tartó mély álomba merült, melyből még a harci zaj sem volt képes felébreszteni s felébredvén, őrjögési rohamok törtek ki rajta.³

Betegsége tehát a további hadműveletek vezetésére alkalmatlanná tette s kénytelen volt seregestül visszavonulni.

Arnulf betegségének hírére *Lambert* is elhagyta rejtekhelyét s trónjának elfoglalása céljából már 898 május 6-án Páviába vonult s atyjának örökét elfoglalva, a királyi jogokat gyakorolta.⁴

De nem uralkodhatott egyedül.

Berengár ott hagyva *Arnulf* táborát, hiába ment Páviába, hogy az uralmat magához ragadja, mert

¹ U. az: 896, 131. l. — Regino 896 108. l. Liudprand: Antapodosis I p. 4. l. — Ann. Forolivienses 21. l.

² Ez a Fermo (= Firmus = Erős) természeti erősségétől kapta nevét. Liudprand: Antapod. I. 96. l. 32. fejez.

³ U. ott.

⁴ Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 424. l. — Muratori: Ant. Ital. III 739. l. — Hevmann: Comment. 448. l. „... Lambertus ... preclarissima atque dulcisima Genitrix nostra ... etc. Dat. mense Maii, die IV. ind. XIV. A. D. 896 .. Act. Papiae. . . .“

a *Vidó*-hívek félfek bosszújától s urok fiát, *Lambertet* hívták vissza.¹ Visszatérését *Berengár* be sem várta, hanem *Walfred* veronai gróf halála után, Veronába termett s ott levő híveitől támogatva, ennek *Arnulftól* hűbérül kapott összes birtokait az *Adda* folyóig birtokába vette.² Merészségét drágán fizette volna meg, ha az *Arnulf* kíséretéhez tartozó egyik rokona előre nem figyelmezteti.

Ugyanis a betegen visszatérő *Arnulf* kíséretéhez csatlakozott, hogy jóindulatát megnyerje, de a császár, környezete tanácsára, megvakíttatását határozta el, hogy az uralkodásra alkalmatlanná tegye s ezzel Olaszországban a főlényt a maga részére biztosítja. Azonban *Berengár* elég jókor értesült szándékáról, s hogy azt megghiusítsa, az *Arnulf* kíséretéből Veronába menekült,³ mely város akkor már ismét az ő pártján állott.

Arnulf seregével Páviába vonult, de a *Lambert* pártjára tért lakosság fellázadt ellene és kimerült seregében oly nagy öldöklést vitt véghez, hogy onnan sietve kellett menekülnie

Veronába már nem mehetett, mert az előle menekült *Berengárban* itt ellenségét találta volna. Tehát Ivrea-ba ment, de tekintélye már annyira alászállott, hogy a város grófja, *Anscarius*, a lakosságot ellene lázította. A lázadás ugyan nem sikerült,⁴ de *Arnulf* belátta, hogy Olaszországban már nincs mit keresnie,

¹ Liudprand: Antapod. I. 97. I. 37. fejj.

² Fuldai évk. 132. I.

³ Liudprand: Antapod. I. 96. I. 34. fejj.

⁴ U. ott. 35. fejj.

az Alpokon át haza vonúlt, ahol (890 dec. 8-án) hossz-
szas betegség után meghalt.¹

Arnulf távozása után Olaszországban még na-
gyobb zavarok támadtak.

Berengáré volt Verona fővárossal az ország egyik
része, *Lambert* Páviában a másik részen uralkodott,
azonban ebből *Maginfred*, Milano grófja, tekintélyes
részt tartott birtokában az *Arnulftól* kapott hűbér
jogán. Gazdagságával és hatalmával kérkedve, *Lam-
bert* ellen fegyveresen lépett fel. *Lambert* őt, mint láza-
dót, halálra ítélte, s fiát, *Hugót* és vejét megvakíttatta.²

Úgy *Berengár*, mint *Lambert* belátta, hogy egyi-
küknek sem sikerült az olasz nagyokat annyira meg-
törniök, hogy rajtuk bármelyikük is egyedül uralkod-
hassék, tehát abban egyeztek meg, hogy Olaszorszá-
got kettéosztják s egymástól függetlenül kormányozzák.

Páviában személyesen találkozáskor, abban álla-
podtak meg, hogy egymást királynak elismerik és
Olaszországnak a Pó balpartján az Adda folyóig ter-
jedő részén *Berengár* Verona fővárossal, a többi rész
felett pedig *Lambert* Pávia fővárossal korlátlanul és
egymástól függetlenül fog kormányozni.³

1 Liudprand: Antapod. I. 96. I. 35., 36. fejez. — Annales Forolivi:
„Arnulfus . . . Tandem longa infirmitate labefactus nec valens adiuvari,
a pediculis est consumptus“

2 Liudprand: Antapod. I. 97. I. 38. fejezet. — Dümmler: Ostfr
Gesch. III. 424. I. — Fuldai évk. 132. I.

3 Fuldai évk. 135. I. — Lupi: Cod. dipl. Berg. I. 1073. I. —
Carm. Panegy. III. 235. vers.

„ . . . Tandem rex optimus (scil. Berengarius) atque
Lambertus properant, ubi fertilis unda Ticini
Alluit egregiam fluuii cognomine dictam
Urbem (scil. Ticinum = Paviam)
Mutua verba serunt, postquam promittit uterque
240 Mansurum foedus“

Ez az egyezés Olaszországot megszabadította egy időre a trónviszálytól, s mindakét törvényes királynak szabad kezet nyújtott a felségjogok gyakorlására.

*Lambert*et ez az egyezés elbizakodottá tette, s nem törődve az olasz előkelőségek érzékenységevel, erős kezekkel ragadta meg a kormányt. Nem ismerte még teljesen az olaszokat, akiket a szabadságuk iránt való féltékenység ellenségeivé tett. Elégedetlen alattvalói két hatalmas főúrhoz szegődtek, hogy gőgös és súlyos uralmától megmeneküljenek. Ezek közül az egyik, Tuscia örgrófja, *Adalbertus* oly gazdag volt, hogy egész Olaszországban csak „a gazdag“ néven ismerték. Nagy vagyona révén előkelő rokonságot kötött, amennyiben *II. Lothar* király leányát, *Bertát* vette feleségül. A másik *Ildeprand* gróf, aki szintén nagy tekintélynek örvendett Olaszországban.¹

Az összeesküvés célja az volt, hogy *Lambert*et a tróntól megfosszák s helyette a nála sokkal kiméletesebb *Berengárt* ismerjék el királynak.

Csakhamar alkalom kínálkozott a lázadás kitörésére, mert *Lambert* Páviából Marengóba ment vadászni. Az összeesküvők nagy csapatja San Marino mellett táborozott, amikor *Lambert* értesült a lázadásról. Anélkül, hogy nagyobb sereget gyűjtött volna, vadász-kisérétevel éjnek idején rajtuk ütött, s a lázadókat szétverte. Egyik vezérük, *Ildeprand*, megszökött; de *Adalbertust* egy istállóban a jászol alatt megfogták, s *Lambert* őt más foglyokkal együtt fogságra küldötte és folytatta a vadászatot.²

¹ Liudprand : Antapod. I. 97. I. 39 fejezet.

² U. ott, 98. és 99. II. 40. 41. fejezet.

Vadászata azonban szerencsétlenül végződött, mert amint lóháton egy vadkant üldözött, lebukott lováról és nyakát szegte. Más tudósítás szerint halálát Milanó volt grófjának, *Maginfredus*nak fia, *Hugó* okozta, aki a *Lambert* kíséretében volt. Mikor egyedül maradtak s a császár lepihent, *Hugó*, akinek atyját a császár kivégeztette, egy nagy doronggal nyakszirten ütötte, s elhíresztelte, hogy a császár a lóról leestében kitörte a nyakát.¹

Így fejezte be *Lambert* életét 898 október 15-én, még ifjú korában, s nagy részvét mellett temették el.²

Lambert halála hírére *Berengár* rögtön Páviába ment s az egész Olaszország uralmát magához ragadta.³ *Lambert* iránt való részvétét s országrésze iránti jóindulatát azzal mutatta meg, hogy anyját megerősítette jószágaiban; ellenben a *Lambert* ellen összeesküvő *Adalbertust* társaival együtt szabadon bocsátotta, s a pápával is jó viszonyt kezdett.⁴

1 Liudprand: Antapod. I. 99. l. 42. fejez. — Carm. Panegyri. III. 256. v.

„ ipse uno comitante ministro
Dum sternacis equi foderet calcaribus armos
Implicitus cecidit sibimet sub pectore collum,
Abrumpens teneram colliso gutture uitam.“

2 Dümler: Ostfr. Gesch. III. 432. l. — Carm. Panegyri. III. 260—279. v. Lupi: Cod. Berg. I. 1079. l.

3 Carm. Panegyri. III. 287. v.

Undique tota cohors regni concurrat in unum.
Vociferans: „Pie rex (t. i. Berengár) nostri miserere laboris,
Ne geminis cogamur adesse tirannis,
290. Cum solus placeas rebus superesse Latinis.“

Liudprand: Antapod. I. 100. l. 43. fejez.

4 Dümler: Ostfr. Gesch. III. 433. l. — Liudprand: Antapod. I. 100. l. 43. fejez. — Hevmann: Comment. 448. l. „ . . . Berengarius . . . quod Ageltrudis olim Imperatrix . . . concederemus teritoria ac loca . . . Dat Kal. Dec. A. Inc. Dom. I. Chr. 898 . . . Act. Civitatis Regiae (t. i. Papeae).

Olaszország, mely a hosszú párttusában már kifáradt, megmenekülve a *Lambert* szigorú uralmától, egészen meghódolt *Berengárnak*, aki végre hosszú küzdelem után egyedül uralkodhatott.

Egyeduralmában azonban nem sokáig gyönyörködhetett háborítatlanul, mert már keletről újabb veszély fenyegette a belviszályoktól zaklatott országot.

Ageltruda még sokáig élt békében Olaszországban, mert szt. Regimius tiszteletére a páрмаi katedrale javára adományt is tett 923 aug. 27-én.
— Affo: Storia di Parma 329. l. In etc Domna Ageltruda olim imperatrice . . . beat. mem. Domni Widoni Imperatoris (vidua) . . .“

III.

A brentai csata.

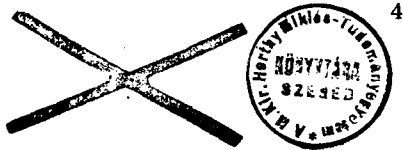
898—899.

A magyarok megjelenése Európában, kémkedésük Olaszországban. — Berengár adakozó a Lambert-pártiakkal szemben. — A magyarok betörése Olaszországba. — Az olasz sereg veresége.

A IX. század végén egy egészen új néptörzs, a *magyar* keresett és talált magának Európa földjén új hazát s csaknem egy századig volt valóságos réme Nyugateurópa országainak.¹

A *magyarok* türáni lovas népe, más hasonló eredetű nomád törzsektől szorítva, elhagyta ősi hazáját s különböző helyeken, de rövid ideig tartó, letelepedés után *Árpád* vezérlete alatt átlépett a Kárpátok bércein s az életmódjának megfelelő területet birtokába vette. A viharedzett, hideghez, meleghez, fáradtságához, nélkülözéshez szokott lovas nép, alig hogy letelepszik az új hazában, máris zaklatja betöréseivel nyugati szomszédait. Kiváló harcolási módja, mely nyugat előtt ismeretlen volt, fölényt biztosított neki rabló hadjárataiban, amelyből legtöbb esetben győztesen került ki.

¹ A magyarok általános történetét: Horvát M., Acsády I., Sayous E., Pauler Gy., Csudai Jenő: A magyarok történelme. Szilágyi szerk. Milleniumi, Szalai—Baróti, Magyar történelmei alapján [összehasonlítva Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 438—453. l. nézeteivel] írtam.

A magyarokat mozgékonyosságuk, különös harcmódjuk s a nyugateurópai seregeken nyert győzelmeik, valamint a győzelem után elkövetett kegyetlenségük és pusztításaik miatt az egykorú írók a Góg és Magóg népének tartották, amely a világ végéről érkezett, hogy maga előtt mindent elpusztítson, semmivé tegyen.

Nyomukban mindenütt a legnagyobb pusztulás maradt. A városokat, falvakat, kolostorokat kirabolták, felgyújtották. Az ellenállókat s legtöbb esetben védteleneket is, irgalmat nem ismerve, agyonverték vagy rabságba hurcolták. Nem kimélték aggot, nőt vagy gyermeket, egyformán áldozatai lettek kegyetlenségüknek.

Midőn egy-egy nagy területet bekalandoztak, a szerzett zsákmánnyal visszatértek hazájukba. Csupán a megerősített városok bírtak nekik ellentállani, s a jövetelük hírére a nép ezekben, vagy járatlan erdőkben és barlangokban keresett magának menedéket, hogy pusztá életét megmentse.

Félelmetességük sajátságos hadi szervezetükben rejlett, mely lehetővé tette az ellenségeik biztos legyőzését.

A magyarok hadi szervezetének legsarkalatosabb pontja az egységes vezetés volt. A hadjáratra egy fővezért¹ választanak, aki a törzsfőkből álló hadi tanács határozatát meghallgatja, de a vezetésben ennek

¹ Leo: Taktika 45. fejezet: „Τούτο τοίνυν ὡς μοναρχούμενον, καὶ ἀπειθεῖς καὶ βαρβαρὸς τὰς πόλεις ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανόμενοις παρ' αὐτῶν ἐκ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ὑφιστάμενον, οὐκ ἀγάπη ἀλλὰ φόβος κρατημένον, τοὺς πόλους καὶ μύχθους γενναίως φέρουσι, πρὸς δὲ καυμάτα καὶ πρὸς ψῆγος ἀντέχονται, καὶ τῆς λοιπῆς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῖας νομαδικῶν ὑπάρχον“.

követésére nincs kötelezve. A fővezér a hadjárat tartama alatt korlátlan hatalommal rendelkezik a sereg felett, akinek rendeleteit pontosan teljesítik. Hadi soraikat külön csapatokban állítják föl,¹ melyek mögé a tartalék csapatokat helyezik el, hogy a fősereget szükség esetén támogathassák.² Ezen föllállítás mellett is minden igyekezetük oda irányul, hogy az ellenséget nem annyira erejükkel, mint csalogatással, különböző fortélyokkal tévedésbe ejtsék s a kedvező alkalmat felhasználva, hirtelen rárontsanak³ s tönkre tegyék.

Fegyverzetük kard, íjj és kopja,⁴ különösen kedvelt fegyverük az íjj, melylyel a harcot megkezdik s üldöztetésük közben,⁵ a ló hátán rohanva, nyilzáporral igyekeznek az ellenséget visszavonulásra kényszeríteni.

1 Leo: Taktika 51. fejez.: „Ἐν δὲ τῇ μάχῃ οὐχ ὡς οἱ Ῥωμαῖοι παρατάσσοισιν ἐν τρισὶ μέρεσιν, ἀλλ' ἐν διαφόροις μοίραις δρουγγιστὶ συνάπτοντες ἀλλήλαις τὰς μοίρας, μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων δισταμέναις, ὥστε μίαν φαίνεσθαι παρατάξιν“.

2 U. ott, 55. fejezet: „Ἐχουσι δὲ ἔξω τῆς παρατάξεως δύνάμιν τινα ἐκ περισσοῦ . . . βοήθειαν τοῦ βαρουμένου μέροςος φυλάττουσι . . . 56. fejezet: „ . . . συζηνγύντες τοὺς περισσοὺς τῶν ἵππων κατὰ νότου, ἦγουν ὀπισθεν τῆς παρατάξεως αὐτῶν ποιούσιν εἰς φυλακὴν αὐτῆς . . .“

3 U. ott, 47. fejez. „Καὶ τοὺς ἐπιτηδείους, καιροὺς δεῖνωσ στοχάζονται καὶ σπουδάζουσιν οὐ τοσοῦτον χειρὶ καὶ δυνάμει τοὺς ἐχθροὺς καταπολεμῆσαι, ὅσον δι' ἀπότης καὶ αἰφνιδιασμοῦ, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀνιγναίων στενώσεως“. 57. fejezet: Χείρουσι δὲ μᾶλλον ταῖς . . . ἐνέδραις, . . . κυκλώσει κατὰ τῶν ἐναντιῶν, . . . ἐσχηματισμέναις ὑποχωρήσει, . . . ἀντιστροφαῖς, . . . δισπαισιμέναις τάξεσιν . . .“

4 Leo: Taktika 48. fejez. „Ὅπλιζονται δὲ σπαθίοις καὶ λορικόις καὶ τόξοις καὶ κονταρίοις, ὅθεν ἐν ταῖς μάχασι διπλοῦν ἄρμα οἱ πλείονες αὐτῶν ἐπιφέρονται, ἐν τοῖς ὅμοις τὰ κοντάρια ἀναβαστάζοντες, καὶ τὰ τόξα ἐν ταῖς χερσὶ κατέχοντες, καὶ ἀμφοτέροις κατὰ τὴν ἀπαντῶσαν χρεῖαν κεχρημένοι, διωκόμενοι δὲ μᾶλλον προτεροῦσι τοῖς τόξοις.“

5 Ugyanott. 57. fejez. lásd e l. 3. jegyz.

ríteni.¹ Némelyek lovaikat vas vagy nemez vérttel szerelik fel.² Élelmezésükről bőven gondoskodnak s ezért a sereget nagyszámú szarvasmarha is követi,³ melynek fedezetére öröket, hajtókat rendelnek.⁴ Hogy az ellenség meglepését elkerüljék, a tábort minden oldalról távoli őrséggel övezik,⁵ mely a bármely irányból észrevett ellenség közeledtéről a sereget azonnal értesíti, hogy annak érkezéig alkalmas hadi állást foglalhassanak el.

Ilyen szervezett sereg kis csapata jelent meg Olaszországban 898-ban s felütötte nemez sátrait a Brenta mellett, ahonnan minden irányban kémeket küldöttek ki, hogy az ország állapota felől meggyőződjenek,⁶ s küldetésük eredményét övéikkel közölik.

A kémeket Pó síkságának termékenysége megbűvölhette, de egyszersmind a megerősített városok és a sűrű lakosság gondolkodóba ejtette. Bízva azonban eddigi sikereikben, haza vonultak, hogy jövőre annál nagyobb erővel törhessenek be,⁷ miről még sejtelme sem volt *Berengárnak*.

Berengár, hogy a bosszújától félt *Lambert*-pár-

1 Leo: Taktika 50. f. „Πολλήν δὲ μελέτην καὶ ἀσκήσιν ποιοῦνται περὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἵππων τοξείαν.“

2 U. ott 49. fejr. „Οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνον ὀπλοφοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸς τῶν ἐμφανῶν σιδήρων ἢ κενθούκλων τὰ ἐμπροσθεν μέρη σκέπονται“.

3 U. ott 51. fejr. „Ἀκολουθεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ πλῆθος ἀλόγων, ἵππαριῶν καὶ φοραδίων, ἅμα μὲν πρὸς ἀποτροπὴν καὶ γαλατοποσίαν, ἅμα δὲ καὶ διὰ πλῆθους φαντασίαν“.

4 Ugyanott, 55. fejr. lásd 51. 1. 2. jegyz.

5 U. ott 53. fejr. „Τὰς δὲ βεβήλας αὐτῶν ἀπὸ μακροῦθεν ἀλλεπαλλήλους ποιῶσιν, εἰς τὸ μὴ εὐκόλως αὐτοὺς ὑπομένειν αἰφνιδιασμούς“.

6 Liudprand: Antapod. II 107. 1. 7. fejr

7 Ugyanott 8. fejr.

tiakat magának megnyerje, igyekezett egyes főbb személyiségeket adományokkal, vagy a szerzett jogok megerősítésével magához bilincselni.

Igy megerősítette *Leopardus* nonantolai apátnak,¹ a páviai Theodota monostornak² jogait és ennek új jogokat biztosított.³ *Ermenulf*nak, *Landolfus* milanoi érsek kérésére, szolgálkat és jobbágyokat adott;⁴ a fontanobroccolai st. Nicomedius egyházat kiváltságokban részesítette⁵ és megerősítette a *Lambert* által *Grasulfus* firenzei püspöknek adott javakat.⁶

Az olasz főurakkal szemben tanúsított ezen előzékenységre talán sohasem volt nagyobb szükség, mint éppen most, mikor országát a legnagyobb ve-

1 Muratori: Ant. It. II. 155 l. „... Berengarius... vir venerabilis Leopardus Abbas ex Cenobio Nonantulensi per Landulfum... et Adelardum... dilect. Consiliarios nostros imploratus... Omnia privilegia... eiusdem Ecclesie... firmaremus etc... Dat. 14 Kal. Sept. Ann. Inc. Domn. 899... Act. curtis nostrae Vilzachara“.

2 U. ott. V. 601 l. „Bereng... Dei ancilla Rixinda nomine, Monasterii Sctae Die Gen... Mariae Abbatissa quod... nominatur Theodote... confirmationis fieri dignaremur... Dat. 5. Kal. Aprilis Ann. Inc. 898... Act. Papiae Palatio Regio“.

3 U. ott. V. 605. l. „... Berengarius... Richisindam Abbatissam Monasterii. quod dicitur Theodotae... confirmamus omnes res... Dat. 5. Idus Martii Ann. Inc. Dom 899... Ind 3. Act. Papiae palatio“.

4 Lupi: Cod. Berg. I. 1073. l. „... Berengarius... Landulfus venerab. archiepiscopi Ste Mediolani eccl. supplicasset nostram clementiam quatenus Ermenulfi dil. fid. nostro concederemus aliquantos servos et aldiones in vico et fundo Luano pertinentibus de jure regni nostri etc... Dat. 15 Kal. Martii a. inc. Dom. 899... Act. Mediolano in Monasterie S. Ambrosii in Dei rom. felic. Amen“.

5 Affo: Storia di Parma, 316. l. Csak címéről tudom és az aláírásról, mert maga az oklevél ki van szakítva. In n. Dom. I. Chr. Dei aet. Berengarius (hiányzik az oklevél egészen, csak az aláírás van meg) Dat. 8. Id. Martii An. Inc. Dom. 899... Ind. 2. Act. Papiae“.

6 Lünig: Cod. It. dipl. 1459. l. „... Berengarius... interventu... ac petitione Zenobii... dil. Consilarii nostri... Grassulfo... concederemus... Dat. 5. Kal. Maji Ind. 2. 899... Act. Paplae“.

szély fenyegette. Egyrészt azért, mert ezáltal magának oly nagy sereget biztosíthatott, amelylyel — helyes vezetés mellett — a betörő barbár magyarokat legyőzhette s ezzel királyi tekintélyét emelte volna. Másrészt pedig megóván országa emberéletben és vagyonban való romlását, bármely újra fellépő ellenkirálylyal szembeszállhatott volna. De korának rosz hadi taktikája minden reményét meghiusította.

A kémek helyes megfigyelései alapján jól értesült magyarság, hatalmas előkészület után, 899 március elején ¹ mintegy 5000 főből álló lovas-sereggel tört be Olaszországba. Feltartóztatás nélkül haladtak el a megerősített városok mellett, melyeket megközelíteni nem tudtak, elárasztották az egész Lombardiát s az Alpokig mindent kiraboltak, felgyújtottak, elpusztítottak. Az embereket meggyilkolták vagy rabságba vitték. Olaszország nyugati szélén Vercelli várost felégették, püspökét, *Liutwardot* — aki kincseivel együtt előlük menekülni igyekezett — útközben 899 június 24-én megölték és kirabolták. ²

Feldúlták Bergamót, melynek erős falait még *Arnulf* romboltatta le. ³ Megtámadták, kirabolták és felégették Velence parti városait s már Rialtot akarták elpusztítani, amikor *Péter*, Velence dogeja, 899 június 29-én Albiola mellett hajóhaddal rájuk támadt

¹ Liudprand : Antapod. II. 108. l. 9. fejt. — Sigonius : Hist. Ital. 244. l. — Pauler : A magy. nemz. tört. 36. és 156. l. 70. jegyz. azon állításokkal szemben, hogy a magyarok 899 augusztusban törtek be Olaszországba, több érvel igyekszik bebizonyítani, hogy a betörés március elején történt. Osztozik véleményében Gombos is, az Antapod magyar kiadásának előszavában, 52. l.

² Pauler : A magy. tört. 37. l. — Sigonius : Hist. Ital. 244. l.

³ Lupi : Cod. Berg. 1017., 1019., 20., 23. l.

s őket megszalasztotta.¹ A megszalasztottak ismét csak Olaszországot dúlták.

Berengár az ismeretlen ellenség pusztításait látva, összegyűjtötte nemcsak minden haderejét, hanem általános népfelkelést rendelt s belevonva Tusciát, Róma vidékét, a camerinói és spoletói hercegségeket, mintegy 15000 főre tehető - tehát a magyaroknál háromszorta nagyobb — sereget gyűjtött.² Gyülekező helyül Villa Zachariát — megerősített nyaralóját — jelölte ki, s a sereg összegyűlteig maga is ott tartózkodott.³

A szép számmal egybegyűlt hadsereg bizonyos reménnyel töltötte el aziránt, hogy az ismeretlen pusztítókon győzelmet arat s azért sietett is a magyarok visszavonulásának útját elvágni.

De szándéka nem teljesülhetett. A magyarok éber őrei jó előre értesítették a fősereget az olasz tábor közeledtéről és nagyságáról. A fősereg igyekezett is — amennyire lehetett — hadi rendbe állani, de mikor látta, hogy a hadoszlopok felállításával elkésett, s nagyobb zárt sorú hadsereg szorítja, cselhez folyamodott.⁴ Hevenyében átgázolt az Adda folyón, —

1 Pauler: Magyar tört. 38. l.

2 Liudprand: Antapod II 108. l. 9. fejz. — Pauler: U. ott 38. l.

3 Murat: Ant. It. II. 155. l. Berengár oklevele a nonantolai egyháznak „... Dat. 14. Kal. Septembris Ann. 899... Act. curtis nostrae Vitzachara“ (mai Villa Zacharia). Erről a faluról írja Liudpr. Antapod, II. 108. l. 10. fejz. „Berengárt megszállotta a büszkeség és önhittség, hogy nagy seregét látta s egynehány kísérelőjével egy kis városban mulatásnak adta magát“. Lehet, hogy a gyülekező zsoldosok, míg a sereg teljes létszámban összegyűlt, csakugyan mulattak.

4 A brentai csata és az azt megelőző események leírásánál Liudprand: Antapod. II. 108–110. l. 10–15. fejz. — Pauler: A magy. tört. 38–40. l. — Salamon: Századok. 1876. évf. 834–839. l. — Római Horv. Magyar hadi krón. — Szabó K.: Vezérek kora című munkák tárgyalásait vettem alapul.

habár némi veszteséggel — s egyik részük a túlsó parton megállapodva, békeköveteket küldött az olasz hadsereghez, felajánlván a zsákmány visszaadását, másik részük ezalatt a podgyászszal és zsákmánnyal menekült. Az olasz hadsereg a magyarok ezen eljárását nem cselnek, hanem megrémülésnek tartotta, s az ajánlatot elbizakodottan utasította vissza.

Pedig a magyarok követsége valóban hadi csel volt, amely azt célozta, hogy az olasz hadsereget részint visszatartsa, részint kikémlelje addig, amíg a magyar had a podgyászszal és zsákmánnyal jó előre halad. Ilyen színleges egyezkedéssel folytatták a magyarok visszavonulási útjokat az Oglio, később a Mincio folyón át a veronai síkságra. A magyar tábor jó előre haladván, az úton erős hátvédet hagyott hátra, mely az olasz sereg elejével¹ állandó csalogató csatározásban volt.² A magyar had jókor érkezett a Brenta folyóhoz, azon átkelt és megállott, hogy az út fáradalmait kipihenje és az olasz sereget bevárja, hogy azzal újból békealkudozást kezdjen, melynek kettős célja volt. Először arról akart meggyőződni, hogy az olasz sereg a hosszú út alatt eléggé kifáradott és összefüggésében eléggé megbomlott. Másodszor időt akart nyerni a támadó hadoszlopok felállítására.

A magyarokat sokszor kipróbált hadi cselük most sem hagyta cserben.

Azalatt, míg a nehézkesen mozgó olasz lovasság

¹ És nem „előcsapatával“ mint Pauler: A magy. tört. 39. l. írja, sem nem „előőrsei“, mint Jurkovits a Liudprand magyar fordításának 109 l. 12. fejez. fordítja, mert sem Leo: Taktika XVII. 87-88., 90-96 fejez.-ben, sem mások a nyugati hadviselésben ilyenent nem ismertek, ez a keleti népek sajátos hadviselése volt.

² Liudprand: Antapod. II. 109. l. 12. fejez.

a folyton háborgató magyar hátvéddel szeptember 24-én megérkezett,¹ a magyar derékhad már nemcsak átkelt a Brentán és kipihente magát, hanem terepszemlét tartott, a hadsereget három oszlopba állította fel és csak alkalomra várt, hogy az olasz sereget megtámadja.

Még így is elég elővigyázók voltak. Béketárgyalást kezdettek újból az olaszokkal, túszok gyanánt még gyermekeiket is felajánlották, csak egyetlen lovat kértek maguknak, hogy azon hazamehessenek. A magyarok békekövetei minél hosszabbra nyújtották a béketárgyalást, hogy ezalatt a derékhadnak elég ideje legyen az elhelyezkedésre. De az olasz sereg a békéről tudni sem akart, hanem elbizakodottságában inkább bilincsek után nézett, hogy majd a fogságba jutó magyarokat megvasalhassa.

Letelepedett az egész olasz tábor, külön-külön csoportokban szerte-széjjel, aszerint, amint valamely nemzetséghez, úrhoz vagy fegyverbarátsághoz tartoztak, minden taktikai egység nélkül. Az olaszok zúgólódva várták a követség tárgyalásának végét, fegyvereiket is lerakták, s evéshez fogtak, mert a gyorsított menetelésben kifáradtak, megéheztek.

A magyarok csak erre vártak. Adott jelre a megdölgő szétszórtan heverő olasz sereget egyszerre három oldalról kemény rohammal támadták meg s a készületlenül talált olasz táborban olyan öldöklést vittek véghez, hogy némelyeknek a falat is torkán akadt.

A szétszórt olasz harcosok, ha csoportokba verődtek is, hogy ellenállást fejtsenek ki, a túlnyomó erő-

¹ Liudprand: Antapod. II. 109 I 13. fejj.

vel szemben magukat fentartani képtelenek voltak. Segítségükre részint személyes gyűlölet, részint a zavar miatt más csapat nem jött ¹

Berengár király maga is futva menekült meg az irtóztató öldökléstől.

Így tette tönkre az egyöntetű vezetés alatt álló magyar lovasság a háromszor nagyobb olasz hadsereget. Az olaszok vezéreit és harcosait, akik politikai nézeteikben eltértek, a közös ellenség egybe-
gyűlésre bírta ugyan, de a hadseregben a szakadatlan torzsalkodás, az elsőbbség iránt való versengés bizonyára nagyobb mérveket öltött, mihelyt az ellenség szinlelt futása a közös félelmet eltüntette. Beállott a szakadás, mely valószínűleg egész csapattesteket bírt a tábor elhagyására, s *Berengár* a magyarokkal szemben csatát veszítvén, királyi tekintélyét Itáliában elvesztette.

Ilyen demoralizált és szétfoslott, testében-lelkében megtört hadsereg volt az, mely a Brenta jobb partján farkasszemet nézett a balparton pihenő magyar hadsereg vitézeivel.

A brentai csatában a magyarokat egy nemzeti szellem, egy nemzeti eszme, a boldogulás eszméje vezette. Ennek az önálló magyar nemzeti hadseregnek minden tagja úgy tekinthető, mint egy fegyelmezett test valamely idege. Ilyen sereg könnyen győzedelmeskedhetett a széthúzó, számos népelemből álló, testben-lélekben megtört itáliai hadsereg felett, mert örömet éltek és szívesen meghaltak egymásért.

¹ Liudprand: Antapod. II. 109. l. 15 fejez. „... a veszélyt fokozta a keresztények egyenetlenkedése“. U. ott 110. l. „Némelyek... bajtársaik elesésére törekedtek“.

A brentai csata után nyitva volt az út a magyarok előtt egész Olaszországra. Átkeltek a Pó folyón. Feldúltak, felégettek mindent maguk előtt. Raboltak, gyilkoltak mindenütt, csak a legerősebb városok tudtak dühöknek ellentállani.¹ A virágzó falvak, régi kolostorok elpusztultak. A termékeny határt ellepte a dudva és gyom, a vadállatok elszaporodtak. A nép színe-java a brentai csatatéren maradt, s az otthonmaradottak egyrésze a magyarok gyilkolásának áldozata lett, a másik része sűrű erdőkbe, barlangokba vagy a városokba menekült.

Berengár csak nagy ajándékok és kezesekkel volt képes a magyarokat 900. év tavaszán visszavonulásra bírni.²

¹ Liudprand : Antapod. II. 111 I. 15 fejez.

² Pauler : A magy. tört. 40. I. Lásd e munka VII. fejezetét is.

IV.

Berengár és Lajos császár.

900—905.

Berengár belső intézkedései a brentai csata után. — Burgundi Lajos föllépte, harca Berengár ellen, olasz királylyá és római császárrá koronázása, megvakíttatása.

A magyarok elvonulása után *Berengár*, hogy országát a hasonló csapások ismétlődésétől megóvja, egyes nagyobb — még meg nem erősített — városokat kőfalakkal vétetett körül és várakat építtetett, hogy a magyarok újabb betörése esetén legyen népének hova menekülnie.

Engedélyt adott erődívenyek építésére *Audebert* diaconusnak,¹ *Risinda* apátnőnek.² Bergamo falait, melyeket még *Arnulf* az ostrom alkalmával leronta-

¹ Tiraboschi: Storia de Nonant. II. 30. 1. „... Berengarius... ob Paganorum incursionem... Audeberto Diacono... Castrum in loco, ubi dicitur Nogaria... super Ripam videlicet fluvii qui Tartarum dicitur... Audebertum Diaconum Castrum aedificare... ipsum Castrum nostra Regali fisis auctoritate bertiscis circumdet propugnaculis munit, omnique argumento corroboret“...

² Muratori: Antiquit. It. II. 467. 1. „... Berengarius... Risindae... Abbatissae Monasterii Teodotae... in nostro Italica Regno... ubicumque utilius et melius visum fuerit pro persecutione et incursione Paganorum... edificandi Castella in opportunis locis... cum Bertiscis Merulorum Propugnaculis, Aggeribus, atque Fossalis omnique argumento, ad Paganorum deprimendas insidias“...

tott, helyre állította¹ és a magyaroktól elpusztított Bergamo épületei felépítésére *Adalbert* püspököt felhatalmazta.² Nemkülönben a piacenzai szent Feltámadás monostornak³ a magyarok dúlása következtében elpusztult iratait megerősítette.

Igyekezett kegyes adományokkal a brentai szerencsétlen csata keserű következményeit elfeledtetni.

Azonban minden igyekezete mellett sem volt képes Olaszország egyes főurait annyira megnyerni, hogy egyedül őt ismerjék el királynul.

Az elégedetlenség között volt *Adalbertus* is, Ivrea örgrófja, *Berengár* veje, akinek felesége *Berengár* leánya, *Gisla*⁴ volt. *Adalbert* és a vele szövetségért főurak *Lajos* burgundiai királyt hívták be, hogy az olasz trónt elfoglalja.⁵

Lajos, a *Boso* fia, anyja, *Irmingárda* révén *II. Lajos* császár unokája volt Legtekintélyesebb pártfogója a gazdag *Adalbertus* tusciai örgróf és felesége,

¹ Vghelli: Ital. Sacra IV. 604 l. „... Berengarius... eundem urbem Pergamum hostili quadam impugnatione devictam unde nunc maxima saevorum Ungarorum incursione et ingenti comitum, suorumque ministrorum opressione turbatur... ut turres et muri ipsius civitatis reaedificantur et studio et labore praefati (Adalberti) Episcopi suorumque concivium et ibi confugientium sub defensione Ecclesiae... reaedificentur et deducantur in statum etc“...

² U. ott. 63. l. „Berengarius... Adalbertum... Pergamensis sedis Antistitem... imminente persecutione Hungarorum munitionem ipsius civitatis et domus destructae fuerint... dignum duximus ut... super murum... licentiam habeat... aedificium construendi etc.

³ Muratori: Antiquit. Ital. III. 7. l. „... Berengarius... Adalberti ven. Abb. Monasterii s. Resurrectionis Placentine... eo quod per irruptionem Paganorum... instrumenta Cartarum... dudum deperiissent... conformationis Preceptum fieri juberemus etc“.

⁴ Liudprand Antapod II. 117. l. 33. fejez.

⁵ U. ott. 32. fejez.

a cselszövéseiről híres, *Berta* támogatása mellett,¹ 900. év őszén burgundiaiakból álló seregével az Alpokon át Olaszországba tört, s Páviában a nagy számmal összegyűlt olasz főurak választása következtében október 12-én a királyi koronát fejére tette. Azonban nem sokáig maradt Páviában, hanem egyenesen Rómának tartott és 901. év februárius közepén *IV. Benedek* pápa császárrá koronázta.²

Lajos, elődjei módjára, az olasz főuraknak tekintélyes adományokkal és engedményekkel hizelgett.³

Uralkodása azonban nem volt tartós, mert ellenfelének, *Berengárnak*, sikerült legnagyobb pártfogóját, *Adalbertus* tusciai örgrófot, pártjáról elcsalni s ennek fegyveres segítségével 902 nyarán *Lajos* császárt nagy hadsereggel támadta meg. Csekély haderejével *Lajos* nem mert megütközni *Berengárral*, hanem szabad elvonulás feltétele mellett megígérte, hogy Burgundiába visszavonul és semmiféle hívásra többé Itáliába nem jön.⁴ *Berengár* elfogadta ellenfele ajánlatát és *Lajos* az országot elhagyta.

1 Carm. panegy. IV. 2. vers.

„... iterum solito sublata veneno
Belua (scill. Bertha) Tirennis fundens fera
Sibila ab oris“.

2 Muratori: Antiq It. I. 87. l. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 536. l

3 Rövid két évi tényleges uralkodása idejéből 19 oklevélet ismerjük különböző gyűjteményekből, mint Muratori: Ant. It. I. 87. l. — Tiraboschi: Mem. Mod. I. 71. l. — Vghelli: It. Sacra I. 255. l. — Muratori: i. h. II. 205. l. — Vghelli: It Sac. I. 799. l. — Lupi: Cod. dipl. Berg. II. 4. — Muratori: Ant. It. I. 365, i. — Lupi: Cod. dipl. Berg. II. 7. 11—13. l. — Schikel: Forschung. IX. 428. — Ughelli: It. Sacr. IV. 341. l. 586 és V. 271 l. — Muratori: Ant It. II. 47. és 207. l. — Tiraboschi: Stor. di Nonant II. 84. l. — Lupi: Cod. dipl. Berg. II 47. l.

4 Liudprand: Antapod. II 118. l 35 fejez

De az itáliai nagyok állhatatlansága megint felülkerült. *Adalbertus* eközben *Berengárral* összeveszett s az ő ajánlatára újból behívtak *Lajost*, ki megbánta multkor tett elhamarkodott ígérését. 905. év tavaszán, uralomvagyától ösztönöztetve, ismét bejött Olaszországba, s még gögösebb volt, mint azelőtt.¹

Berengár ellenfele közelédtének hírére megerősített városába, Veronába igyekezett visszavonulni, de *Lajos* őt üldözőbe vette, tehát onnan is menekülnie kellett.² Torri (Tulles)-ban húzta meg magát, s ott várta a dolgok fejleményét.³

Lajos olaszországi útja valóságos diadalmenet volt. Sorra járta be a nagy városokat, miközben Lucában *Adalbertus* tusciai örgróf oly nagy fénynyel fogadta, hogy a fogadtatás fényét a császár megirigyelte, s ezt környezetének meg is mondta. *Adalbertusban* és különösen felesége, *Bertában* félelmet gerjesztett a császár irigy kijelentése s a jelenvolt főurakat rábírta, hogy *Lajostól* vele együtt elpártoljanak.⁴

A császár hazafelé utaztában, alkalmasint *Adalbertus* tanácsára, veronában megszállott. Miután az elűzött *Berengártól* már nem tartott, serege nagy részét elbocsátotta. Nem is sejtette, hogy a város lakói csak kényszerűségből hódolnak neki, de volta-képpen *Berengár* hívei.

1 U. ott. 118. l. 36. fejt. -- Carm. Panegy. IV. 32. vers.

„Interea Ludouicus ouat regmunque fatigat
Fastibus ac tantos sibimet blanditur honores,
Hoste uelut necto spoliis potiatur opimis.
Infaustus Verone etiam contendit ad arcem“.

2 Liudprand: Antapod. II. 118. l. 37. fejt. — Regino: 904. 116. l.

3 Tullesban 6 oklevelet adott ki. Lásd Schiaparelli l'dipl. di Bereng. 158. l. 57—61. sz.

4 Liudprand: Antapod. II. 118. l. 37. fejt.

Ezt várta csak a megirígyelt *Adalbertus*. Sietett értesíteni a távollevő *Berengárt*, aki nagy sereggel nyomult 905 nyarán (augusztus 2-án) éjnek idején Verona alá. A városban lakó hívei a kapukat serege előtt megnyitván, *Berengár* csendesen bevonult; az Adige hídján keresztül a Szt. Péter erődig jutott hajnaltájban, ahol *Lajos* tartózkodott.

A fegyverzőreire felébredt császár megrémült a sereg láttára; a templomba menekült és ott elbújt. Azonban *Berengárnak* egy híve meglátta és elárulta hollétét urának, oly kikötéssel, hogy meg ne ölesse. *Berengár* meg is ígérte ezt, s mikor a császárt bűvőhelyéről elébe vezették, kemény szavakkal vetette szemére hitszegését és súlyos büntetést mért rá. Szeit kancellárjával, Joannes veronai püspökkel, kitöltötte, s úgy küldötte vissza Burgundiába.¹

Így végződött *Lajos* olaszországi uralkodása s a magával tehetetlen császár visszaszorult Burgundiába, ahol még 928-ig tengette gyászos életét, de már csak névleges király volt.

¹ Liudprand: Antapod. II. 118–119. l. 39–41. fejez. — Regino: 116–117 l. — Carm Panegyri. IV. 32–69. vers. — Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 537. l. — *Lajos* megvakíttatása valószínűleg 905 augusztus 3-ik vagy 4-én hajnalban történhetett, mert Segre: Note berengariane. 444. l. így ír: „... del primo agosto da Torri del Benaco, a settfontione e lontano da Peschiera una ventina di km. sulla sponda orientale del lago di Garda . . . mentre il giorno dopo già si trovava a Peschiera, dopo viaggio frettoloso compiuto probabilmente nelle ore notturne... ce al re italiano urgesse accorrere verso città avita...“. Tehát így gyors menetelés mellett könnyen érkezhettek Veronába augusztus 3-án, legkésőbb 4-én hajnalban. — Ughelli: It. Sac. IV. 793 „Joannes Ber. Regis. secretarius et familiarismus“. — Dümmler: Forschungen X. 291. l. „... Johanne venerabile episcopo et fidelissimus cancellario nostro...“ — Biancolini. Notizie. 710. l. „... Joanni Clerico et fidelissimo Cancellario nostro...“ — Különben Johannes 908-tól 38 esetben fordul elő *Berengár* oklevelein, mint cancellárius.

V.

Berengár császársága.

906 – 921.

Berengár egyeduralma. — Adalbertus halála. — Berengár császárrá koronáztatása. — Berta és Vidó ármánykodásai Berengár ellen. — Lázadás Berengár ellen. — A magyarok először segítik meg Berengárt.

Lajos eltávolítása után *Berengár* nyugodtabban uralkodhatott, mert úgy látszott, hogy az olasz főurak is megelégtették a sok trónváltozást és az ezzel járó vérengzésekkel. Áldásos béke terjedt el az országban, melyet a magyarok betörése sem zavart meg, mert *Berengár* velük — valószínűleg évi adófizetés mellett — barátságot kötött.¹

A békés uralom meghozta a maga áldásos következményeit, mert *Berengár* minden hozzáfolyamodót ajándékokban és adományokban részesített.

Bökezűségének áldásait érezte *Anselmus* veronai gróf,² *Helbuncus* páрмаi püspök,³ a monantolai szent

¹ Lindprand: Antapod. II. 120 l. 42. fejez.

² Muratori: Ant. It. II. 245 l. „... Berengarius . . . fideli nostro Anselmo glorioso comite etc“ . . .

³ Affo: Stor. di Parma. 317. l. Helbuncus végrendeletében „... Filacterium quod senior meus domnus Berengarius Rex mihi dedit cum auro et gemmis et margaritis ornatum et in medio habens berillum cum smalto“ . . .

Szilveszter egyház,¹ *Adlegida* capodistriai apátnő,² *Beatus* tortonai püspök,³ *Vido* örgróf,⁴ a Szent Zeno monostor.⁵ Elhordatta az összeomlott veronai szent Siro templomot.⁶ De büntette a hűtleneket is, mert *Joannes* apát javait elkoboztatta.⁷

Berengár azonban nem elégedett meg a királyi címmel, hanem miután *Lajostól* már nem félhetett, arra törekedett, hogy magának a római császári koronát megszerezze. Szándékának végrehajtását egy váratlan körülmény elősegítette. *Adalbertus*, Tuscia hatalmas örgrófja, aki *Berengárral* jó viszonyban élt ugyan, de ez nagy hatalmától tartott, 915 augusztus 17-én elhalt.⁸ *Berengár*, hogy özvegyét és fiát lekötelezze, s ezzel magának a római utat megnyissa, fiát, *Vidót*

1 Tiraboschi: Stor. di Nonant. II. 96. I. „... Berengarius ecclesiae St. Silvestro nonant... cartulam oblationis... confirmamus“.

2 Dümmler: Forschungen. X. 286. I. „... Berengarius... Adlegidam abbatissam ex cenobio Justinopolitane civitatis etc.“...

3 U. ott. 287. I. „... Berengarius... Beatus scite Tordonensis eccl. ven. episc... omnem publicam fonctionem... confirmaremus etc.“...

4 U. ott. 239. I. „... Berengarius... cenobium... in monte Amiate constitutum... confirmaremus etc.“...

5 Biancolini: Notizie. 76. I. „... Berengarius... Monasterio... Scti Zenonis... concedimus etc.“...

6 U. ott. 710. I. „... Berengarius... Quia evenit nuper in civitate Veronae ut pars quaedam medii Circi... pre nimia vetustate corruerit collidens sub se posita aedifica. hominesque cunctos pene quadraginta attrivit subite morte condemnans... liceat eis omnibus... usque ad firmam evertere etc.“...

7 Muratori: Ant. It. III. 763: I. „... Berengarius... Johannem... qui suo Regi est infidelis... res eius infiscentur et anime sue incurrat periculum etc.“...

8 Liudprand: Antapod. II. 124. I. 55. fejj. -- Dümmler: Gesta Bereng. 39. I 2. jegyz.

szemelte ki utódjául és ki is nevezte,¹ s már 915 őszén Rómába indult célja megvalósítására.

Az örök várcsban X. János pápa a római császári koronát 915 december elején nagy ünnepek mellett fejére tette,² tehát legnagyobb vágya is teljesült.

Amint Berengár, mint császár, kedvelt lakóhelyére, Veronába visszatért, első gondja volt, hogy hálából kastélya közelében templomot építtessen.³

Bőkezűségét új méltóságában sem feledte el, hanem gyakorolta azt országában, hogy alattvalói jóindulatát megnyerje. Kiváltságban részesítette Joannes cremonai püspököt,⁴ Theobald és Everard szerzeteseket,⁵ a páviai kanonokokat,⁶ Hinonust és Azot,⁷

1 Liudprand: Antapod. II. 124 l. 55. fejd. A Vidó kinevezésének időpontját meghatározni nem lehet, mert arra semmiféle bizonyítékunk nincs, azonban valószínűleg 915 november 10-én történt, amikor Berengár római útjában Luccában vendége volt (Dümmler: Gesta. Ber. 39. l. 2. jegyz.), mert az az oklevél, melyre hivatkoznak, (Dümmler: Forschungen X. 289. l.) „... filiolo nostro Widoni glorioso marchioni“ ... már mint tényleges őrgrófot említi.

2 Carm. Panegy. IV. 89 - 186. vers — Dümmler: Gesta Ber. 39. l. 4. jegyz. — A Berengár császár koronázásának ideje is bizonytalan, az időpont november 22. és december 8. között ingadozik (Dümmler: Ostfr. Gesch. III. 603 l. 2. jegyz.). — Sigonius: Hist. It. 248. l.

3 Biancolini: Notizie. II. 702. l. „... Berengarius... Nos in Curte nostra in Urbe Veronensi juxta flumen Athesim Ecclesiam construxisse, quam in honorem Domini Salvatoris ejusque Genitricis dedicare cupientes“ ...

4 Ughelli: Ital. Sacra IV. 794. l. „... Berengarius... Johannes ven, s. Cremonensis eccl. episc. fidelis noster etc“ ...

5 Wüstenfeld: Forschungen. VII. 618. l. „... Berengarius... tibi Theobaldo et tibi Everardo... concedimus... omnia bona... que Mathelda pia fundatrix... vidua Adaloardi... Langobardorum regis donavit... et a Rotari et Eriperto regibus confirmata fuerunt etc.“

6 Muratori: Ant. Ital. III. 197. l. „... Berengarius... Omnia praecepta... quae... viris S. Pataviensis Ecclesiae... collata sunt“..

7 U. ott. V. 637. l. „... Berengarius... cortem... Musestrem... Hinoni... et Azoni... concedere“ ...

Haicardus pármai püspököt,¹ s őket régi jogaikban megerősítette.

A császári méltóság elnyerése fölött való örömét nemsokára újabb zavargások keserítették meg.

Adalbertus özvegye, *Berta* és fia, *Vidó* — az új tusciai örgróf — gazdagságuk és hatalmuk érzetében nem nézték jó szemmel *Berengár* fölemelkedését, s rajta voltak, hogy rábeszéléssel, ajándékokkal az olasz főurakat a császártól való elpártolásra bírják.

*Adalbertus*nak, *Ivrea* örgrófjának, első felesége, *Gisla*, a császár leánya éppen ekkor meghalván, most *Bertának* leányát, *Ermengardát* vette el feleségül, s ezzel a ravasz asszony pártjára állott. *Berta* a császártól való elpártolásra bírta legkedvesebb udvarnagyát, *Oldericust*, valamint *Gislebertus* bergamoi grófot is.

Hozzájuk csatlakozott *Lambertus* milanoi érsek, s több főúr. *Lambertust* a bosszú vezette *Berengár* császár ellen. Mikor *Warimbentus* milanoi érsek meghalt, a sor *Lambertusra* következett volna, hogy e méltóságot elnyerje de *Berengár* csak nagy összeg pénz lefizetése után helyezte őt e méltóságba, amivel az érseket ellenségévé tette. *Oldericus* udvarnagy viselkedése pedig a császárt bizalmatlanná tette, s őt elfogatván, *Lambertus* őrizetére bízta. Mikor a császár *Oldericus* elővezetését elrendelte, *Lambertus* a fogoly kiadását megtagadta,² s így a császárral szemben a sokáig titkolt ellenségeskedést 921-ben nyíltan megkezdette.

1 Affo: Stor. di Parma. 323. l. „ . . . Berengarius . . . Haicardus S. Parmensio v. Episc. munimina . . . corroboremus etc.“ . . .

2 Liudprand: Antapod. II. 124—125. l. 55—59. l.

Az összeesküvők *Rudolf* burgundi királyt akarták *Berengár* helyett a trónra ültetni. Evégből a Brescia mellett, a hegyek között, a császár volt veje, *Adalbertus*, *Oldericus* udvarnagy és *Gislebertus* vezérlete alatt nagy sereget gyűjtöttek egybe, hogy alkalmas időben a császárra támadjanak, s őt trónjától megfosszák.¹

Berengár császár korán értesült a veszélyről, s a nála időző² magyar tábor két vezérét, — kikkel jó viszonyban volt — *Durcsákot* és *Bugátot* arra kérte, hogy támadják meg a lázadókat, s mentsek meg királyi trónját.

A magyar vezérek szívesen hajlottak kérésére, s a császártól kapott kalauzok segítségével a lázadókat hátba kapták, egy részüket levágták, más részüket pedig fogságba ejtették. A lázadók egyik vezére, *Oldericus* udvarnagy, hősiezen harcolva esett el. A ravasz *Adalbertus* azonban megsejtve a veszélyt, ledobta magáról fényes öltözetét, fegyvereit és ékszerreit, — egyszerű katonaruhába öltözött, s így került a magyarok fogságába, akik őt egy *Leó* nevű katonájának olcsón adták el. Legrosszabbul járt *Gislebertus*, mert a harc közben a magyarok elfogták, s miután felismerték, levetköztették, megverték és meztelenül, csupán egy rövid kabátban, *Berengár* császár elé hurcolák.

Gislebertus kegyelemért könyörögve a császár lábaihoz vetette magát, de meztelensége (in genitalium ostensione membrorum) a környezetet hangos

¹ U. ott 126. l. 60--61. fejez — Sigonis: Hist. It. 249. l.

² A magyar sereg valószínűleg az évi adó „természetbeni“ felvételére jelent meg nála, de feltehető az is, hogy *Berengár* hívta be.

nevetésre fakasztotta. A császár látva a veréstől agyon-
gyötrött, s a kinevetéssel megszégyenített főurat, meg-
könyörül rajta, megmosdatta, díszesen felöltöztette és
saját becsületére bízva további viselkedését, haza
bocsátotta.¹

Csúfos kudarccal végződött tehát ez a lázadás,
mely *Berengár* császárra nézve végzetes lett volna,
ha a magyarok barátsága veszélyes helyzetében meg
nem segíti.

¹ Liudprand: Antapod. II. 126–127. l. 61–63 fejez. — Pauler:
A magy. tört. 56. l. s az erre vonatkozó 94. jegyz. 167. l. — Sigonius:
Hist. It. 249. l.

VI.

Berengár utolsó évei.

922—924.

Burgundi Rudolf behívása. — Háború Berengár és Rudolf között. — Berengár behívja a magyarokat. — Pávia pusztulása. — Berengár halála.

A bresciai véres kudarc a lázadókat nem csendesítette le. Alig hogy a magyarok az ország területéről eltávoztak, ismét kitűzték a lázadás zászlóját.

Adatbertus, a király volt veje és érdektársai, az elbocsátott *Gislebertust* följizgatták, hogy a szenvedett sérelmekért, az őt kegyesen elbocsátó császáron bosszút álljon. *Gislebertus*, ki a megszégyenítést nem feledte el, szívesen magára vállalta társainak azt a megbízását, hogy burgundi *Rudolfot* hívja be az országba. Rávette *Rudolfot*, hogy egy hónap alatt Olaszországba törjön. A burgundiai sereg, melyhez az olaszoké is csatlakozott, *Berengárt* csakhamar Veronába szorította, mire *Rudolf* magát az olasz főurakkal 922 januárius havában királylyá kiáltatta ki és *Lambert* páviai érsek megkoronázta.¹

Az állhatatlan olasz nagyoknak sem tetszett sokáig az új király, s a *Rudolf* pártján levőknek egy

¹ Liudprand: Antapod. II. 627. l. 64. fejez. — Muratori: Ant. It. VI. 325. l. — Sigonius: Hist. It. 250. l.

része ismét visszatért *Berengár*hoz. Az ország két részre osztása újabb háborút idézett elő.

Rudolf, mivel ellenfelének, a császárnak pártjára oly sokan állottak át, hogy híveivel nem mérközhetik meg, vejét, *Bonefatiust*, Camerino és Spoleto őrgrófját hívta segítségül.

Bonefatius barátjával, *Gariardus* gróffal szövetségbe, apósa segítségére jött, de nem csatlakozott annak seregéhez, hanem csapatait tartalékba helyezte.

Piacenzától nem messze, 923 július 17-én történt az összeütközés, melyben a szerencse *Berengár* seregének látszott kedvezni, de ez a sereg a mármár kivívott győzelem felett való örömében a zsákmányoláshoz fogott. Ezt a kedvező pillanatot felhasználta *Bonefatius* és *Gariardus*, tartalékcsapataikkal a gondatlan zsákmányolókra rontottak, mire *Rudolf* futó serege is visszatért, s a *Berengár* csapatát iszonyú öldöklés közben megszalasztotta. Maga a császár Veronába menekült.¹

Rudolfot győzelme nem tette elbizakodottá. Belátta, hogy saját erejével Olaszország trónját meg nem tarthatja, mert az olasz főurak hűségére nem számíthat; a győzelem dacára — mely úgy sem volt az ő dicsősége — királyi jogainak fenntartása mellett, Burgundiába visszatért.²

A véres ütközet *Berengár* erejét, s ezzel hatalmát is annyira alászállította, hogy a *Rudolf* távozása után sem volt képes azt visszaállítani. Végzetes lépésre szánta el magát, s újból a magyarokhoz fordult segít-

¹ Liudprand : Antapod. II. 127—128. l. 65—66. fejz.

² Liudprand : Antapod. II, 128. l. 67. fejz.

ségért, hogy mellőzése miatt az olasz főurakon boszszút álljon.

A magyarok szívesen mentek segítségére, mert *Berengár* császárral jó viszonyban voltak, de azért is, mert Olaszországban gazdag zsákmány várt reájuk.

Szalárd vezérrel az élén 924 tavaszán nagy magyar lovas sereg vonult be Olaszországba. Legelőbb *Rudolf* pártjának főfészkét, Páviát vették ostrom alá. A várost körülárkolták, s e mögé sátrakat vertek, hogy onnan senkit ki ne bocsássonak; de a város kemény falainak ártani nem tudtak. Azon voltak tehát, hogy azt tüzes nyilakkal felgyújtsák. Fel is gyújtották a város mellett elterülő nagy erdőt. Az így keletkezett nagy szél a fölcsapó lángokat a város felé hajtotta, amitől 924 március 24-én d. u. 3 órakor a város is lángba borult.

A megrémült lakosságnak egy része a templomokban keresett menedéket, de azok a nagy tűz következtében bedőltek, s a benne levőket maguk alá temették. Más része elfutott, s a városon kívül a magyarok heves nyílzáporának esett áldozatul. Elpusztult a nagy tűzben 43 templom, s a Ticino folyón veszteglő számos hadi gálya. Az ékszerek egybeolvadtak. A benszorult *Joannes* püspök a lakossággal együtt a tűz martaléka lett. A megmaradtak 8 véka ezüstön váltották meg életüket.¹

Pávia elpusztulása után a magyarok nyugatra, Burgundiába vonultak, hogy szövetségesük ellenfelét, *Rudolfot* üldözzék.²

1 Liudprand: Antapod. III. 134. 1, 2. tejj. — Pauler: Magy. tört. 57. l. — Gombos A.: Középk. krón. VI—VII. bevezetés. — Tiraboschi: Stor. di Nonant. II. 6. l. „a paganis civitas Pavia igne cremata est memse martio ind 15 . . .“ — Sigonius: Hist. It. 251. l.

2 Pauler: i. h. — Gombos: i. h.

Hanem *Berengár* császár sem hitte, hogy Pávia borzasztó pusztulása reá nézve is végzetessé válik. A rettenetes pusztulás még legjobb híveit is elidegenítette tőle. Legnagyobb volt az elkeseredés azért, mert a magyarokkal szövetséget kötött. Leghívebb emberei esküdtek ellene, hogy őt meggyilkolják. A gyilkosságra egy *Flambert* nevű bizalmasát jelölték ki. A császár értesült erről, s hivatkozva a vele tett jókra, *Flambert*nek szemére vetette vállalkozását, de beszéde mit sem használt. A császárnak fogadott fia, *Milo*, megakartá menteni urát, s egy csapattal a palota elé ment, de a császár — érezve a kikerülhetlen veszélyt — az őrszolgálat teljesítésétől eltiltotta. 924 április 7-én reggel *Berengár* a szokásos ima elvégzésére a tőle alapított S. Pietro in Castello templomba ment. Mialatt ott imádkozott, *Flambert* társaival a templom elé vonult. A császár a szokatlan fegyverzaj okát tudni óhajtván, a templomból kijött, s a templom ajtajában *Flambert* őt karddal levágta.¹

Igy fejezte be életét *Berengár* császár 36 évi viharos uralkodás után. A későbbi történetírók sötét színekkel ecsetelik uralkodását, mert alatta Olaszországban sok vér folyt el a trónviszályokban,² nem gondolják meg, hogy a megszerzett elsőbbségi jogért harcolt. De az ő korában voltak, akik gyászos halálát megsiratták,³ mert ismerték koruk szellemét, s az akkori állapotokat.

¹ Liudprand: Antapod. 129—131. l. 68—73. fejez. — Gerola: Atti e Memor. IV. 55. l. „ . . . il regicidio di Berengario fu compiuto assai probabilmente presso la chiesa di S. Pietro in Castello“.

² Dümmler: Gesta Ber. 47—60. l.

³ Tiraboschi: Stor. di Nonant. II. 106. l. Andibertus presbiter és Gregorius apát közti csereszereződés. „ . . . post obitum domni Beren-

Tetemeit abban a templomban helyezték örök nyugalomra, melyet ő építtetett, s amelynek ajtajában megölték. Ott még a XVII. században is megvolt a sírköve, bár megcsönkélva, a következő felíráttal:

VIATOR

ECCE REGIS BERENGARII SEPULCHRUM
 IGNOTUM ATQUE UN
 VIRTUS PIA ATQUE TA
 SORS AUTEM INVIDA ET PARVA
 UT NON DEIECTUM INCULTUM FUIT
 OCCULTUM HOSTIBUS
 ASPICE ET COLE
 ET FORMA EIUS SATIS GLORIA.¹

garii glor. imperatoris Regnante Domino nostro Ihesu Christo cujus regni non erit finis. ann. dom. inc. 924 sub die 12 de mense augusti Ind. 12.^a . . .

¹ Gerola: Dove fu ucciso Berengario? 55. l. A kipontozott rész a csonkítás miatt olvashatlan.

VII.

Berengár és a magyarok.

A X. század uralkodói között aligha volt valamelyiknek annyira fejlett politikai érzéke, mint *Berengárnak*.

Hosszú uralkodása alatt többször adta tanújelét azon kiváló éleslátásának, hogy az adott viszonyokat kellő taktikai ügyességével hasznára tudja fordítani. Politikai felvilágosultságban kortársait azzal haladta meg, hogy a pogány magyarokkal szövetekezett és barátságukat meg tudta tartani. Európa országai odáig a hazát kereső magyarokat egyszerű betörő hordáknak tekintették; kiűzésükre — az egymás közötti harcokban mindig bevált — személyes vitézségen alapuló hadrendszert alkalmazták, s a velük szemben viselt több rendbeli szerencsétlen kimenetelű csata szomorú következményein sem okúltak. Ellenben *Berengárt* a brentai vereség sem kétségbe nem ejtette, sem nem tüzelte a magyarok ellen újabb harcra, hanem arra indította, hogy annak okait tanulmányozva, országát a hasonló eset ismétlődésétől megóvja.

A brentai csata két fontos körülményről győzte meg *Berengárt*.

1 A Berengár és a magyarok között fennálló viszonyt célszerűnek láttam külön fejezetben tárgyalni, részint azért, hogy a történelmi folytonosság megszakítást ne szenvedjen; részint, hogy részletesebben tárgyalhassam.

Először az európaiak és a magyarok hadi taktikája között való éles ellentétet állapította meg. Tudta, hogy népe a hagyományos hadviseléshez annyira ragaszkodik, hogy azt a magyarok hadi szervezetének elsajátítására még erőszakkal sem lesz képes rábírní, mert a személyes vitézségükre büszke olasz főurak inkább ellenségei lesznek, semhogy magukat egyetlen fővezér korlátlan rendelkezése alá vetve, a feltűnésre kevesebb alkalmat nyújtó egyöntetű működést elfogadják, mert fegyverbarátjaik és jobbagyaik előtt minden tekintélyük személyes vitézségükön alapult. *Berengár* tehát meggondolta ezt; letett a magyarok ellen indítandó minden hadműveletről, amely országára nézve ily körülmények mellett nem lehetett más, mint a győzelemnek még reményét is kizáró egyszerű pusztulás.

Másodszor, belátta, hogy a magyarokat nem a hódítás vágya ösztönözte az országba való betörésre, hanem a megélhetés eszközének, a vagyonnak keresése, mert a magyar, mint nomád nép, a megélhetést biztosító foglalkozásokat még nem ismerte, tehát csak nagy fáradsággal és veszélylyel járó vakmerő kalandok árán juthatott vagyonhoz.

Ez a két fontos körülmény *Berengár*-ban azt a meggyőződést érlelte meg, hogy uralmának biztosítása, országa belbékéjének fentartása és a külső ellenséggel szemben való védelem céljából meg kell nyernie a magyarok barátságát. Különben sem bízott népe ingatag jellemében, mely a folytonos belső háborúkkal járó uralkodó-változtatásban emészte fel erejét. Tudta, hogy ennél, valamint az olaszok széthúzó hadrendszerénél fogva, a külső ellenséggel meg nem

mérkőzhetik, s a magyarok ismételt betörései országát előbb-utóbb teljesen meg fogják semmisíteni.

Elhatározta tehát, hogy megszerzi a magyarok barátságát, s velük — ha évi díj fizetése mellett is — szövetségre lép.

A megegyezés nem lehetett nehéz, hiszen csak egyetlen feltétel — a pénz — volt szükséges ahhoz.

A magyarok ugyan egyetlen betörés alkalmával sokkal nagyobb értéket zsákmányolhattak a felajánlott évi díjnál, de meggondolták, hogy betöréseik sok fáradságukba kerül, s ki vannak téve mindig — ha nem is teljes leveretésnek —, de sokszor tekintélyes emberveszteségnek, mely részint a harcokban, részint a különböző betegségekben tizedelte csapataikat. Elfogadták tehát a *Berengártól* feléjük nyújtott baráti jobbot, s a felajánlott évi díjat, melynek ellenértékéül a király csak azt kötötte ki, hogy országát betöréseikkel többé ne háborgassák és hogy ellenségeivel szemben őt fegyveres erővel támogassák. Az egyezés megkötése és az évi díj felvétele után a magyar hadsereg az elpusztított országot elhagyta, s azt a *Berengár* egész életén át többé nem háborgatta.¹

Berengár még nem ismerte a magyarok jellemét. Mint keresztény, kinek keresztény alattvalói ingatag jelleméről szomorú tapasztalatai voltak, kevésbé bízhatott a pogány magyarokban, különösen mikor látta azt az irtóztató pusztítást, amit országában véghez vittek. Ezért, hogy csalódása esetére is biztosítsa országát, a városok megerősítésére és várak építésére

¹ A brentai csata után nem találunk feljegyzést arról, hogy a magyarok zsákmányolási szándékából Olaszországban jártak volna.

használta azt az időt, mialatt a magyarok országát békében hagyták.¹

Hanem erre nem volt szükség, mert a magyarok, szövetségükhöz híven, országát nem háborgatták, s ott mindaddig meg nem jelentek, amíg maga *Berengár* őket lázadó alattvalói — *Adalbertus*, *Oldericus* és *Gislebertus* — ellen segítségül be nem hívta.² A magyarok *Durcsák* és *Bugát* vezérük alatt meg is jelentek Veronában *Berengár*nál, leverték a lázadókat, s anélkül, hogy az országban legkisebb pusztítást vagy rablást követtek volna el, haza vonultak.³

Ezzel először bizonyították be jellemük szilárdságát, s a kötött egyezséghez való hűséges ragaszkodásukat, mely a *Berengár* és a magyarok között fennálló viszonyt még bensőbbé tette.

Hanem az olasz nagyok nem értették meg királyuknak a magyarokkal kötött szövetségének fontosságát, melyet, ha uralkodójukkal egyetértve magukévá tesznek, hazájukat a magyarok oltalma alatt hamar nagygyá és gazdaggá tehetnék volna.

Okólniok kellett volna a *Vidó*, *Lambert* és *Lajos* ellenkirályoktól behozott és saját fentartásukra utalt idegen, keresztény zsoldosok garázdálkodásain. Inkább a magyarokat igyekeztek volna a keresztény hitre téríteni, s állandó szövetségeseikül megnyerni a külső ellenséggel szemben, hogy hazájuknak máris fejlett ipara még magasabbra fejlődjék, s a keresztény mű-

¹ Lásd e munka 60–61. oldalán felemlített okleveleket.

² U. ott. 69. lap.

³ Sem Liudprand: *Antapod* II. 127. l. 63. fejez., sem Pauler: *A magy. tört.* 164. l. 91. jegyz., hogy a magyarok — a megervert tábor kivéve — Olaszországban zsákmányoltak volna.

veltségnek megnyert magyaroknál termelvényeiknek piacot teremtsenek.

De a pogány magyarok iránt való gyűlöletük annyira elvakította őket, hogy nem fogták fel helyzetük veszélyes voltát, mikor *Rudolf* burgundi királyt hívták be ellenkirálynak. Bízta városaik erődítéseiben, amelyek idáig a magyarok támadása ellen megvédték őket. Csak Pávia szomorú pusztulása juttatta eszükbe, hogy a magyaroknak ebben a fegyvertényében a lázadó *Adalbertus* sorsa tsmétlődött.

Berengár a behívott *Rudolf* ellen ismét a magyarokhoz fordult, akik *Szalárd* vezérlete alatt egyik leg-erősebb városukat, Páviát ostrom alá vették és annak ostromával semmiféle ígéretre sem hagytak fel, hanem teljesen elpusztították. Ekkor az olasz nagyok kiábrándultak gőgjükből, s belátták, hogy *Berengár* a magyarok szövetségében oly hatalomra tett szert, melyet sem ajándékkal, sem a *Rudolf* vagy más európai fejedelem tánogatásával megtörni nem tudnak. Látták, hogy a pogány magyarok jelleme sokkal szilárdabb a keresztény olaszokénál, mely a szövetséges társ ellen megalkuvást — minden barbársága mellett — sem ismer és hadi taktikája előtt egyik európai állam büszke hadserege sem állhat meg.

Berengár azonban mégis nagy hibát követett el azzal, hogy a magyarokkal kötött szövetségének előnyeiről olasz híveit föl nem világosította.¹ Csak így oszalthatta volna el híveinek jogos aggodalmát, hogy egyedül a magyarokra támaszkodva, nem csupán

¹ Liudpr. Antapod. II. 126. l. 61. fejj. „... a magyarok Verona alá érkeztek anélkül, hogy lakói ezt előre tudták volna. Két királyuk, Dursac és Bugat, jó barátai voltak Berengárnak“ ...

ellenpártjának, hanem mindnyájuknak teljes leigázására törekszik. Híveinek ezen föltevését valószínűvé tette az a körülmény, hogy nem vette igénybe seregüket¹ sem a lázadó *Adalbertus*, sem a *Rudolf* és Pávia elleni harcokban. Meglehet ugyan, hogy csak a *Rudolf* elleni csatában megfogyott híveit akarta kímélni, de titokzatos eljárása mégis azt a feltevést támogatja, hogy korlátlan egyeduralomra törekedett. Ezzel ismét új hibába esett

Ha, olasz hívei mellőzésével, pusztán a magyaroktól támogatva akarta uralmát fentartani, oly erős magyar testőrcsapatot kellett volna szerveznie, mely őt a belső ellenséggel szemben mindaddig megvédi, míg a főszereg segítségére nem jön. Két rendbeli mulasztását életével fizette meg. Eljárása ez irányban — bizonyítékok hiányában — még mindig nyílt kérdés marad, de megállapítható, hogy a Pannónia délnyugati részében, a mai Horvátországban letelepült magyarság *Berengárnak* — baráti szövetség címe alatt — állandóan évdíjas, vagyis zsoldos hadserege volt:

¹ Liudpr. Pávia pusztulását egyenesen a magyarok önkényes betöréseként állítja elő (Antapod. III. 134. l. 11. fejt.), de tudósítása téved, mert Berengár hívta be őket; ezt bizonyítja az a körülmény, hogy Rudolf üldözésére Pávia elpusztítása után Burgundiába törtek. (Pauler: A magy. tört. 57. lap.)

Felhasznált irodalom.

1. Acsády Ignác: A magyarok története. Budapest, 1903.
2. Affo Ireneus: Storia della citta di Parma. Parma, 1792.
3. Annalen von St. Bertin u. St. Vaast. G. D. d. V. IX. B.
4. Biancolini Giambatista: Dei Vescovi e Governatori di Verona. Verona, 1757.
5. Ugyanattól: Notizie storiche delle chiésa di Verona. Verona, 1762.
6. Campi Pietro Maria: Dell' historia ecclesfastica di Piacenza. Piacenza, 1651.
7. Carmen panegyricon vide Dümmler: Gesta Berengarii imperatoris Halle 1871.
8. Chronik des Abtes Regino von Prüm. G. d. D. V. XI. B.
9. Csudai Jenő: A magyarok történelme. Bécs, 1897.
10. Dondorff A.: Die Nor manen und ihre Bedeutung für das europäische Kulturleben im Mittelalter. Berlin, 1875.
11. Dümmler Ernst: Geschichte des Ostfränkischen Reichs. Leipzig, 1887.
12. Ugyanaz: Gesta Berengarii imperatoris. Halle, 1871.
13. Ugyanaz: Urkunden der italienischen u. burgundischen Könige aus den Jahren 888 bis 947. F. z. D. G. X. B. 1870. (A szövegben többször „Forschungen X. B.“ hivatkozással.)
14. Eccardus Jo Georgius: Corpus Historicum Medii aevi. Lipsiae, 1723.
15. Gerola Giuseppe: Dove fu ucciso Berengario? A. M. acc. Ver. Ser IV. vol VI. fasc. unico.
16. Guthrie Wilh. und Gray Joh. Allgemeine Weltgeschichte. Brünn, 1787. 26. köt. Italiér.
17. Halan Henry Esqu: Geschichtliche Darstellung des Zustandes von Európa im Mittelalter. Uebertragen von Halem. B. J. F. Leipzig, 1820.

18. Hevmann Jo: *Commentarii de re diplomatica imperatorum*. Norinberga, 1749.
19. Horváth Mihály: *A magyarok története*. Pápa, 1842.
20. *Jahrbücher aus dem Kloster Fulda*. G. d. D. V. VIII. B.
21. Leo: *Taktika*. Dr. Marczali Henrik: *A magyar történet kútfóinek kézikönyve*. Budapest, 1901.
22. Liudprand: *Antapodosis*. Ford. Jurkovich Emil. Középkori krónikások. VI—VII. köt.
23. Lupi Marius: *Codex diplomaticus civitatis et ecclesiae Bergomatis*. Bergomi, 1784.
24. Lünig Christianus Joannes: *Codex Italiae diplomaticus*. Frankfurt et Lipsia, 1732.
25. Márki Sándor dr.: *Ó- és középkor története*. (Műveltség könyvtára.) Budapest.
26. Ugyanaz: *Egyetemi előadás 1910—11. I. félév*.
27. Ugyanaz: *Szent Paulinus és az avarok*.
28. Mönch von Sankt Gallen über die Thaten Karls des Grosen. G. d. D. V. XI. B.
29. Muratori L. A.: *Racolta degli storici italiani Tomo XXII. Parte II. Annales Forolivienses*.
30. Muratori Ludovicus: *Antiquitates Italicae medii aevi*. Mediolani, 1739.
31. Pauler Gyula: *A magyar nemzet története Szt. Istvánig*. Budapest, 1900.
32. Puricelli Joannes Petrus: *Ambrosianae etc. Monumenta*. Mediolani, 1645.
33. Rónai Horváth Jenő: *Magyar hadi történetek*.
34. Salamon Ferenc: *A magyar hadi történethez a vezérek korában*. Századok, 1876.
35. Sayous Eduárd: *A magyarok egyetemes története*. Ford. Molnár Antal dr. Budapest, 1884.
36. Schiaparelli B.: *Il diplomati di Berengario I. B. I. S. I. No 23*.
37. Segre Arturo: *Note Berengariane*. A. S. I. Serie V. Tomo, 38.
38. Sickel Th.: *Diplome des 8, 9 u. 10. Jahrhunderts*. F. z. D. G. IX. B. 1869. (A szövegben „Forschungen IX. B“ hivatkozással.)

39. Sigonii Caroli: Historiarum de regno Italiae. Libri XV. Venetiis, 1574.

40. Stirnholm G.: Wikingszüge, Staatsverfassung und Sitten der alten Skandinawier. Hamburg, 1839—41.

41. Szabó Károly: A magyar vezérek kora. Pest, 1869.

42. Szalai József—Baróti Lajos: A magyar nemzet története, Budapest.

43. Szádeczky Lajos dr.: A honfoglalás kútfői. (A kútfők és miként való felhasználásuk ismertetése. Egyetemi előadás 1908 I. félév.)

44. Szilágyi Sándor szerkesztése: A magyar nemzet története. Budapest, 1895, I. köt.

45. Tiraboschi Girolamo: Storia dell' Augusta badia di s. Silvestro di Nonantola. Modena, 1785.

46. Vghelli Ferdinandus: Italia sacra, Romae, 1652.

47. Weber György: A világtörténet tankönyve, Pest, 1865.

48. Weisz Ker. János: Világtörténet, III. kiad., fordította Szabó Ferenc. N.-Becskerek, 1899.

49. Wüstenfeld Th: Eine Urkunde K. Berengar. F. z. D. G. VII. B. 1867.

Rövidítések:

A. M. acc Ver. = Atti e memorie dell' accademia di Verona. Verona, 1905—6.

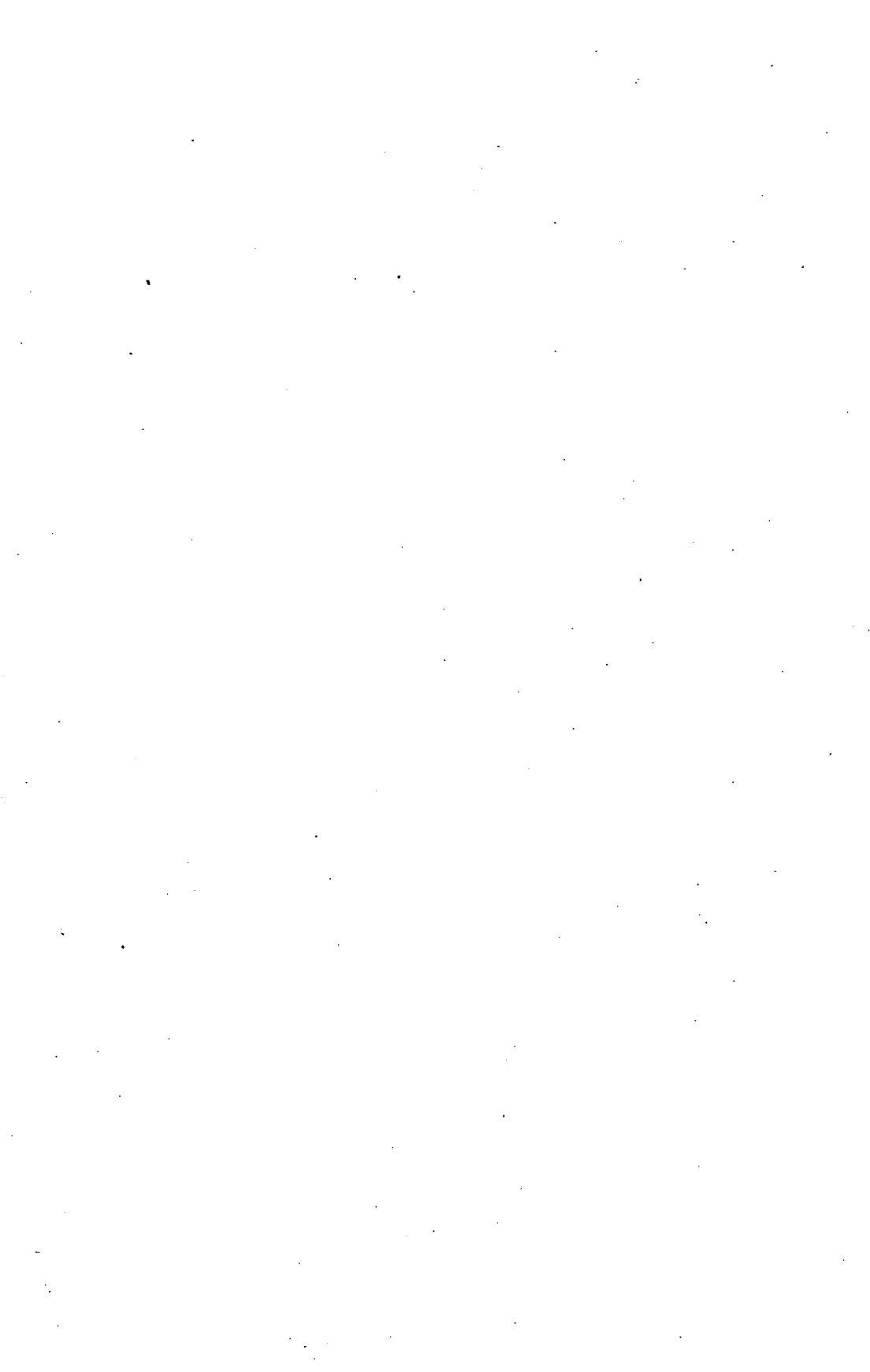
A. S. I. = Archivio Storico Italiano. Firenze, 1906.

B. I. S. I. = Buletino dell' istituto storico Italiano. Róma, 1902.

F. z. D. G. = Forschungen zur Deutschen Geschichte.

G. d. D. V. = Geschichtschreiber der Deutschen Vorzeit.

Név- és tárgymutató.

(A számok az oldalakra utalnak.)

- Adalbert bergamói püspök 33, 61.
Adalbertus, Berengár veje, ivreai gróf 61, 68, 69,
71, 79, 80.
Adalbertus tusciai őrgróf 46, 47, 61–64, 66, 68, 81.
Adalgis beneventói herceg 25, 28.
Adda folyó 39, 44, 45, 55.
Adelardus veronai püspök 19.
Adlegida apátnő 66.
Adige folyó 64.
Ageltruda (Vidó felesége) 27, 28, 40–43.
Alberich 25.
Albiola város 54.
Alpok (hegység) 13, 32, 54.
Alsó Olaszország 14.
Ambrosius bergamói gróf 32, 33.
Anna (Berengár második felesége) 18.
Anscerius ivreai gróf 44.
Anselmus milánói püspök 20.
Anselmus veronai gróf 19, 65.
Apenninek 14.
Arábia 9.
Arnulf germán király 13, 21, 24, 25, 29, 31–35,
37–44, 54, 60.
Audebert diaconus 60.
Azo 25, 67.
Árpád 49.

- Beatus tortonai püspök** 66.
Bemard 25.
Benedek (IV.) pápa 62.
Benevento város 10.
Berard 25.
Berengár olasz király és császár 16—20, 22—30,
 32—36, 38—40, 43—48, 52, 55, 58—70,
 72—74, 76—81.
Bergamo város 32, 34, 35, 54, 60, 61.
Berta, a tusciai örgróf felesége 46, 62, 63, 68.
Berthilla, Berengár első felesége 18, 19.
Bonifacius camerinoi örgróf 25, 72.
Bordeaux város 8.
Boso, Berthilla fivére 25, 61.
Brenta folyó 52, 56—58.
Brescia város 24, 26, 69.
Bugát magyar vezér 69, 79.
Burgundia 16, 22. 62, 64.
- Capua** 10, 14.
Corsica 14.
Csehország 11.
- Délolaszország** 10.
Durcsák magyar vezér 69, 79.
- Eberhard friuli örgróf** 17.
Ermengarda, Berta leánya 68.
Ermenulf 53.
Európa 5, 7, 11, 49, 76.
Everard szerzetes 67.
Északafrika 9.
- Farold** 42.
Felső-Olaszország 14, 15.
Fermo 43.
Firenze 39.

Flambert 74.
 Formosus pápa 31, 32, 36 38, 40—41.
 Franciaország 16, 20, 37.
 Frank-birodalom 11, 12, 14, 15, 18, 25, 36.
 Friul 15.

Gariardus gróf 72.
 Geilo langresi püspök 22.
 Germánia 37.
 Gisla, Berengár anyja 17.
 Gisla, Berengár leánya 61, 68,
 Gislebertus bergamói gróf 68, 69, 71, 79.
 Góg 50.
 Gotefred clericus, Bergamo várparancsnoka 32.
 Grasulfus 53.
 Guiscard Róbert 9.

Haddo püspök 33.
 Haicardus páрмаi püspök 68.
 Hamburg 8.
 Helbuncus páрмаi püspök 65.
 Hinonus 67.
 Horvátország 81.
 Hugó 45, 47.
 Hunrnoch 17.

Ildeprand gróf 46
 Irmingárda 61.
 István ((IV.) pápa 27, 31.
 Itália 14, 20.
 Ivrea 44, 61, 68.

János (VIII.) pápa 31.
 János (X.) pápa 67.
 Joannes apát 66.
 Joannes veronai püspök 64.
 Joannes cremonai püspök 67, 73.
 Justinianus bizanci császár 14.

- Kairavan város 9.
 Kalabria 10.
 Kamerino 43.
 Karolingok 11, 24.
 Károly (Kopasz) 12, 18.
 Károly (Nagy) 5, 7, 12, 17.
 Károly (III. Vastag) 8, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 27.
 Kárpátok 10, 49.
 Kelet-Francia 13.
 Koblenz város 8.
 Köln város 8.
- Lajos (I., a jámbor) 17.
 Lajos (II., a dadogó) 12, 61.
 Lajos (burgundi) olasz király és császár 61—66, 79.
 Lambert páviai érsek 71.
 Lambert olasz király és császár 28, 31, 35, 36.
 38, 42—48, 52, 53, 79.
 Lambertus milanoi érsek 68.
 Landolfus 53.
 Leó (katona) 69.
 Leó (IV.) pápa 10.
 Leopardus apát 53.
 Leutho 25.
 Liudolf 8.
 Liutward vercelli püspök 64.
 Lothár (II.) király 46.
 Lotharingia 29.
 Lucca város 40.
- Maginfred milanói gróf 30, 45, 47.
 Magóg 50.
 Magyarok 49.
 Marengo város 46.
 Milano város 20, 34, 45, 47.
 Milo 74.
 Mincio folyó 56.

Naviglio di Pavia folyó 30.
 Neidingen város 13.
 Németalföld 8.
 Németország 16, 32.
 Nicomedius (szt.) temploma 53.
 Normánok 8.
 Nyugat-Franciaország 12, 13, 15.

Odo frank király 16, 22.
 Oglio folyó 56.
 Olaszország 11, 13, 16, 19, 22, 23, 26—32, 34,
 37—39, 44—48, 52, 54, 55, 59, 61, 62, 71—74.
 Oldericus (Olderich) 19, 25, 68, 69, 79.
 Orleans város 8.
 Ostia város 10.
 Ottó szász gróf 34.

Pancrazio (szt.) római templom 40.
 Pannonia 81.
 Ráris város 8.
 Pávia város 20, 26, 29, 30, 34, 35, 39, 43—47,
 62, 73, 74, 80, 81.
 Péter (szt.) római bazilika 42.
 Péter velencei doge 21, 54.
 Péter (szt.) veronai erőd 64, 74.
 Piacenza város 35, 72.
 Pietro (san) in Castello lásd Péter (szt.) veronai erőd.
 Po folyó 39, 45, 52, 59.
 Ponte Molle római híd 42..

Radelchis 10.
 Rialto város 54.
 Risinda apátnő 60.
 Rodrigo 10.
 Róma 7, 10, 14, 16, 28, 28, 39, 40, 42, 43, 55,
 62, 67.

Rudolf (burgundi) király és császár 69, 71—73,
80, 81.

Rurik 9.

Salerno 10, 14.

San Marino város 46.

Sardegna sziget 14.

Schweitz 16.

Sergius (III.) pápa 32, 36.

Sicilia sziget 10, 14.

Siro (szt) veronai templom 66.

Skandinávia 8.

Spoletó város 15, 35, 42.

Suppo torinoi őgróf 18, 19.

Szalárd magyar vezér 73, 80.

Szaracénok 9.

Szilveszter (szt.) nonantolai egyház 66

Szlávok 10.

Tarik szaracén vezér 10.

Taró folyó 35.

Terracina város 10.

Theobald szerzetes 67.

Theodota páviai monostor 53.

Tiberis folyó 41.

Ticino folyó 73.

Torre város 40.

Torri város 63.

Toulouse város 8.

Trentó város 25.

Tribur város 13.

Trier város 8.

Tulles lásd Torri

Tunis 9.

Tuscia 46, 55.

Unrnoch 17.

Velence 14, 21, 54.

Vercelli 54.

Vernavola lásd Naviglio di Pávia.

Vérone 19, 20, 26, 32, 44, 45, 63.

Vidó olasz király és császár 15, 16, 19, 20, 22—

24, 26, 27, 20—32, 35, 36, 38, 40, 44, 79.

Vidó tusciai őrgróf 66, 68.

Villa-Zacharia 55.

Vilmos 9.

Walfred (Walfred) friuli gróf 20, 25, 39.

Warimbertus milanói érsek 68.

Wifred, Berengár sógora 25.

Witiza 10.

Xeres de la Frontera 10.

Zeno (szt.) monostor 66.

Zwentibald 29, 30.

Sajtóhibák.

Lap	sor		helyett	javítandó
17	9	felülről	Zventibald	Zwentibald
20	1	alulról	God	Cod
40	1	felülről	Appenineken	Apennineken
44	1	felülről	félfek	féltek
51	14	alulról	συζενγύντες	συζευγύντες
52	19	alulról	Pó	a Po
52	7	alulról	γαλατοποσίαν	γαλακτοποσίαν
55	10	felülről	összegyűlteig	összegyűltéig
63	14	alulról	veronában	Veronában
64	3	felülről	augusztus 2-án	augusztus 3-án v. 4-én
65	7	alulról	Lindprand	Liudprand
71	4	alulról	sem	nem
72	3	felülről	mivel	mivel látta
74	2	alulról	Andibertus	Audibertus
79	13	felülről	kötött	kötött
80	10	felülről	tsmétlődött	ismétlődött

1931/32 2682

